

II RIIGIKOGU

10. istungjärk. Protokoll nr. 310 (8).

1926. a.

II Riigikogu koosolek 21. jaanuaril 1926. a.
kell 5 p. 1.

Kokku on tulnud 92 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Teemant**, siseminister **K. Einbund**, kaubandus-tööstusminister **E. Veberman**, välisminister **A. Piip**, sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, haridusminister **J. Lattik**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**.

Päevakord:

1. Vabriku- ja käsitööstusseaduse § 187. täiendamise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

2. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1926./1927. aastaks — I lugemisel.

3. Eelarve-komisjoni valimine.

4. Kartulite veo kontrolli seadus — III lugemisel.

5. Tolli-põhitariifide muutmise seadus — III lugemisel.

6. Tsiiviilkohtupidamise seaduse muutmise seadus kohtuotsuste täitmise asjus — III lugemisel.

7. Petserimaal ja Narva-tagusel maa-alal valla vaestelastekohtute asutamise seadus — III lugemisel.

8. Sõjaministeeriumi laske- ja laagripilatsi asutamiseks Petseri maakonnas tarviliikude maa-alade sundvõõrandamise seadus — III lugemisel.

9. Falckspargi Tallinna linnale üleandmise seadus — III lugemisel.

10. Perekonnanimede võtmise seadus — III lugemisel.

11. Maakorralduse seadus — II lugemisel.

12. Riigiasutustes ja ettevõtetes töötavate töölaliste pensioniseadus — II lugemisel.

13. Eesti maapanga põhikiri — II lugemisel.

14. Ühingute ja nende liitude seadus — üldkomisjoni ettepanek.

15. Ühingute, seltside, ühisuste ja nende liitude registreerimise seadus — üldkomisjoni ettepanek.

16. Kooperatiiv-ühisuste ja nende liitude seaduse muutmiseseadus — üldkomisjoni ettepanek.

17. Mõnede seltside, ühisuste ja nende liitude likvideerimise seadus — üldkomisjoni ettepanek.

18. Riigi turbatööstuse põhimäärused — II lugemisel.

19. Üüriseaduse muutmise ja ärakaotamise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**, vahepeal esimees **A. Rei**, pärast abiesimees **J. Zimmerman**.

Sekretäri kohal abisekretäär **L. Raudkepp**, pärast sekretäär **J. Holberg**.

Koosolek algab kell 5.15 min.

1. Päevakorra muutmise. Juhataja **A. Jürman**:
Avan Riigikogu koosoleku.

O. Liigand (rhv):
Teen ettepaneku, päevakorra 11. punkt — maakorralduse seadus — võtta juhatause poolt ettepanek päevakorra 3. punkti järele. Põhjuseks oleks see, et sellest seadusest on vastu võtta jäänud üksainus paragrahv, nimelt § 6. mis anti tagasi maakomisjoni. Maakomisjoni on see paragrahv läbi kaalutud ja paranduse-tegijatega kokkuleppele jõutud, nii et siin selle paragrahvi arutamise juures vist enam pikemaid vaidlusi ei tule. Pealegi on seadus rutuliseks tunnustatud ja sellepärast oleks soovitav, et see juba järgmisel Riigikogu koosolekul III lugemisele võiks tulla.

Juhataja **A. Jürman**: Päevakorra kohta on tehtud ettepanek, praegune päevakorrapunkt 11 — maakorralduse seadus — võtta punkt 3. järele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud, — seega on päevakord kindlaks määratud.

2. Vabriku- ja käsitööstusseaduse § 187. täiendamise seadus — I lugemisel. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **E. Masik**: Selle seaduse eesmärk on — täiendada vabriku- ja käsitööstusseaduse § 187. ühe märkusega. Selles paragrahvis on

nimelt ette nähtud, missugustele tingimustele peavad vastama laokohad ja laod, kus hoitakse tulekardetavaid aineid.

Seadust on juba Vene ajal mitu korda muudetud, sellepärast et tehnika on arenenud ajajooksul. Viimane muudatus oli 1906. a. Sellest ajast saadik ei ole muudatusi olnud, kuid arvesse võttes, et selle aja jooksul tulnud on mõnesugused muudatused ja täiendused hoidmise tehnikas, on praktilisest elust tekkinud nõue seda paragrahvi täiendada ühe märkusega, mis lubaks hoida kunni 200 tonni vastavaid tulekardetavaid vedelikke teataval viisil maa-alustes kindlates hoiukohtades.

Rahaasjanduse komisjoni nimel teen ettepaneku, seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Juhataja A. Jürman: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu I lugemisel vastu võetud.

3. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1926./27. aastaks — I lugemisel.

J. Tõnisson (rhv): Austatud Riigikogu liikmed! Oma eelarve-valdusi pidades on meil ühest küljest ülesandeks ära

tähendada neid sihtjooni, mis Riigikogu eelarve-komisjonil tuleb silmas pidada, kui ta eelarvet üksikasjaliselt läbi töötab. Teiselt poolt peavad aga eelarve arutamised võimaluse andma seisukohta võtta valitsuse tegevuse kohta, arvustada valitsuse tegevust, et siis ära tähendada kaudselt ka neid sihtjooni, mis tuleksid valitsusel silmas pidada oma tegevuses. Ühtlasi aga peavad eelarvevaldused võimaluse pakkuma rahvaesitusele vaadelda kogu riigi poliitilist ja majanduslikku elu, et omale edasitöötamisel seisukohti selgitada ja neid sihtjooni tabada, mis eriti meie oludes võimaldaksid rahvaesitusel, kellel harukordsed volitused käes, oma tegevust selle järele korraldada.

Kahjuks on nüüd meil eelarve esitamisel korduvalt lugu nii kujunenud, et eelarve esitaja valitsus teda ei ole kokku seadnud, vaid on selle pärinud oma eelkäijalt. Sellepärast ei saa tema arvele kirjutada kõike, mis eelarves vahest otstarbekohatud leidub. Teiselt poolt ei saa aga siis ka näha, mis õieti valitsus eelarvet esitades ühel või teisel valitsemisalal teha kavatsseb. Sest lühikese aja jooksul ei ole tema võinud süveneda eelarve üksikasjadesse, et kõiki eelarve-summasid oma seisukoha järele ära määrata.

Selle peale on ka rahaminister oma eelarve-kõnes tähendanud, ja ei saa sellepärast nüüd ka mina, eelarvet lähemalt vaadeldes, selles leida valitsuse tegevuse sihtjooni, vaid tundub, et siin õieti ühelt poolt tegemist oma eelkäijalt

saadud pärandusega, teiselt poolt ainult nendes ministeeriumides, kus juhatajad on sennisteks jäänud, võib teatavat teadlikku eelarve-summade käsitamist näha. Siin on eriti kolm ministeeriumi, kus juhid, peale rahaministeeriumi, sennised on, see on sõja-, sise- ja töö-hoolekandeministeerium. Nende ministeeriumide alal oleks siis ka õieti huvitav jälgida eelarvet üksikasjalikult. Sest seal võib oletada, et valitsus on oma liikmete ettekandel kahtlemata nende ministeeriumide eelarves ka üksikasju ära kaaluda saanud.

Kui meie nüüd sellelt seisukohalt tahaksime ainult üksikuid ministeeriume jälgima hakata, siis kaotaksime käest üldise ülevaate, mille peale rahaminister suurema osa oma eelarve-kõnest kulutanud. Ei või öelda, et see üleaarne oleks. Just üldiste lähtekohtade selgitamine ja üldiste väljavaadete näitamine oleks meil väga tähtis, kui meie oma eelarvet teadlikult tahame nõnda käsitada, et võimalikult vähesega võimalikult palju tulevikus kätte saaksime.

Siin oli huvitav kuulda, et rahaminister iseäranis meie maksukoormatuse suhtes võrdlemisi pessimistlikul vaatekohal asub. Tema tunnistab, et maksukoormatus üldiselt meie maksujõu kohta suur on. Sellepeale vaatamata ei looda tema, et meil seda olukorda saab tulevikus parandada, vaid oleks hea, kui meie saaksime eelarve sennistes piirides hoida. Sellest seisukohast välja minnes ei looda tema ka eelarve suuremate väljaminekute suhtes, see tähendab, meie valitsemis-aparaadi ja riigikaitse ülesande peale kulutatud palgasummade suhtes paranemist. Kuid eelkõnelejad siin on juba näidanud, et meie sellega ei tohiks leppida, kui meie tahaksime ainult riigiettevõtetes ametnikkude arvu piirata, ilma et valitsusaparaadi töörohkest katsumise vähendada. Üksikud kõnelejad, eriti põllumeestekogude rühma esitaja, on siin toonitanud, et meie ei saa kindlamalt ära tähendada neid teid ja võtteid, mis selle juures tarvitada tuleksid. Ei tahaks minagi siin mingisugust rohutähte soovitada, kuid selle poolest olen rkl. härra Laidoner'iga ühel arvamisel, et selle tagajärjed väga küsitavad on, kui tahaksime riigi valitsusaparaadi lihtsustamise asjus ametnikkude vähendamise küsimuse anda üksikute valitsusharude oma käsitada ja otsustada, isegi siis, kui üksikuid valitsuskondade ametnikke katsutakse aineliselt selle juures huvitada. Selle läbi ei oleks kuigi palju paranemist loota. Sest isegi kõige parema tahtmise juures ei suudaks üksikud ministeeriumid ega valitsusharud kuigi palju ära teha. See ei ole mitte üksiku valitsusharu asi, vaid siin on küsimusega tegemist, mida tuleb lahendada

hakata tervel rinnal. Tulevad teatavad eeldused luua, ilma milleta ametnikkude vähendamine võimatu on.

Sellepoolest on selge, et meie peame katsuma kõigepealt ülesandeid, mis valitsusaparaadil on, võimalikult lihtsustada. Meie peame neid ülesandeid sedavõrd vähendada katsuma, et seeläbi ka ülesannete täitjate hulk võiks väheneda. Sellelt seisukohalt on vähe järjekindlust meie üksikute valitsuste tegevuses tähele panna olnud. On katsutud rohkem mehaaniliselt üksikute asutuste ametnikkude arvu vähendada. Isegi Riigikogu eelarvekomisjonis on peaaegselt seda talitusteed käidud, kuid tagajärjeks on olnud, et järgmisel aastal vähendatud ametnikkude asemele eelarvekomisjoni heakskiitmisel on määratud uued, sest oli näha, et paberite hulk ja õienamata asjade kogu muidu järjest kasvaks. Kui meie nüüd nende raskuste juures tahaksime peatuma jääda ja praeguse seisukorraga leppida, siis ei luba ometi meie üldine majanduslik kitsikus ja eriti meie maksukoormatuse suurus, meid sellega rahulduda. Sellelt seisukohalt ei oleks üleaarne, kui ikka ja ikka mitte ainult küsimust ennast ei puudutataks, vaid katsutaks ka teed leida, mida võiks edukalt selle küsimuse lahendamise juures kasutada. Tuletan meelde, kuidas 1920. a. tolleaegne Vabariigi Valitsus selle küsimuse tahtis tõsiselt käsitleda võtta ja otsustas, et valitsusaparaadi lihtsustamiseks ja ametnikkude arvu kokkutõmbamiseks tuleb erakordseid abinõusid tarvitama hakata. Otsustati tööle kutsuda Vabariigi Valitsuse usaldusmehena erakordsete volitustega isik, kes pidi tutvunema kogu valitsusaparaadi korralduse, organisatsiooni, ülesannete ja muudatustega ning tarbekorral väljamaale sõitma kogemuste omandamiseks. See erakordsete volitustega isik pidi kõik valitsusaparaadi üksikud osad, kõik ministriumid ja valitsuskonnad käsile võtma nõnda, et igal valitsuskonnal oleks oma esitaja olnud, kes oma valitsuskonna ülesandeid ja korraldusi kõigeparemini tundes oleks heaks nõuandjaks. Teiselt poolt pidi riigikontrolli esitaja ka sellest tööst osa võtma, misjuures riigikontroll oma esitaja oleks saatnud vastavalt üksikutele valitsusharudele. Need kaks kaaslast — üksiku valitsuskonna asemik ja riigikontrolli esitaja — pidid ainult nõuandjatena tegutsema. Nad pidid oma asjatundlikkusega neid võimalusi ära tähendama, mida Vabariigi Valitsuse esitaja oma harukordsetel volitustel võiks ära kasutada. Nõnda arvas tollekordne Vabariigi Valitsus seda küsimust kõigeparemini lahendada võivat. Sest 1920. aasta esimesel poolel oli Vabariigi Valitsus kõigile ministriumidele ülesandeks

teinud oma valitsemisaparaadi väljakujundamist ja lihtsustamist kõigi abinõudega käsile võtta. Kuid juba kevad-suvel selgus, et neist katsetest suurt välja ei tule. Vabariigi Valitsuse liikmed tunnistasid, et kõige võimu peale vaatamata, mis ministritel käsitada, ei suuda nemad seda küsimust tarvilikule lahendamisele viia, kui üldse ei ole Vabariigi Valitsuse esitajana tegutsemas inimene, kelle peale mõju ei avalda üksikute ministriumide seisukohad, ega ka vahekord üksikutes ministriumides.

Mispärast see seisukoht pärast kõrvale heideti, miks ei ole seda teed edasi mindud, vaid on katsutud eelarve-korras kui ka üksikute ministriumide algatusel ja ettepanekul ning Vabariigi Valitsuse heakskiitmisel seda küsimust lahendada, — ei ole minule teada. Kuid kõik sennised seletused nii eelarvekomisjonis kui ka Riigikogus näitavad, et olulikke põhjusi endise seisukoha vastu ette tuua ei ole olnud.

Sellepärast usun mina, et meie võiksime selle mõtte juurde tagasi pöörata. Selles mõttes olen mina eraviisil seda küsimust algatanud sel ajal, kui ma veel Riigikogu esimees olin. See sündis nimelt selles mõttes, et peaks leitama vastav isik, keda sellele ametile sündsaks peetaks ja keda võiks isegi välja- maale saata selleks, et tema võiks vähemates maades, kus riigikaitse ja valitsemisaparaadi korraldus õige lihtne, küsimust põhjalikult tundma õppides siis pärast meil valitsemisaparaadi uuendust põhjalikult teostama hakata. Kuid nähtavasti loodetakse teiste teede peale ja nii ei ole sellest mõttest kinni hakatud. Kuid usun, et isegi selle mõtte alusele asudes meil ühtlasi veel tarvis läheb üldisi eeldusi luua, mis sarnast uuendust võimaldaksid. Seal usun mina, et meil kogu riigielus, ühtlasi ka avalikus arvamises peaks õieti väga põhjalik muutus tekkima, enne kui suudetakse valitsusaparaati lihtsustada ja valitsuse kui ka sõjaväe korralduse tööjõudu kokku tõmmata. Nimelt peaks meil kogu asjaajamine valitsus- ja oma-valitsusasutustes palju lihtsamaks kujuneda võima sellel alusel, et meil inimeste vahekordadesse rohkem usaldust tuleks, selle veneaegse umbusalduse asemele, mis õieti meie inimeste hingeelus veel praegu tunda on ja mis Vene riigiaparaadi ajas õige keeruliseks, sellepärast, et seal igasugune kontroll pidi aitama kuritarvituste vastu seda tasa teha, mis inimestel kodanikukohustuse tunde poolest puudus. Kui meil tahetakse valitsusaparaadis kui ka omavalitsuse korralduses niisugust põhjalikku uuendust ilma selle eelduseta ette võtta, siis nähakse varsti, et kõiksuguste kuritarvituste kartusel hakatakse mit-

mesuguseid kontrollabinõusid ja ettevaatusvahendid tarvitama, mis töö keeruliseks teeksid ja töörohkest aina tõstaksid. Enam kui üks kord olen mina seisukohta väljendanud, et meil peaks õieti välja kujunema kultuuriline talupoja-riiklus, kus meie oma maa ja rahva üldise kutse seisukohast välja minnes, oma rahvaarvu vähesust, oma majandusliku võime piiratud ulatust arvesse võttes saaksime teatavas mõttes patriarhaalse korra maksuma panna, kus valitsusametuste korraldamisel ei oleks mõõduandvad need juhtmõtted, mis iseeneest mõistetavad suurriikides ja palju keerulisemates oludes. Niikaua kui meie kogu oma vahetekordade arendamisel avalikus elus nendele lähtekohtadele välja ei jõua, ei ole oodata, et meie saaksime valitsuse korralduses niisuurte lihtsust maksuma panna, et meie riigi ülesandeid võimalikult vähese jõukulutusega saaksime toimetada. Seal on minu arvates otsustava tähtsusega, kas meie neid õieti rahvushingeolulisi ja üldrahvuslikke eeldusi oma praeguses inim põlves suudame luua või mitte. — Oma seletuste lõpul tahan ma nende juurde tagasi tulla, pean aga siinjuures tähendama, et ilma nende eelduste leidmiseta, oma valitsuskorralduse lihtsustamiseta, oma riiklikkude kulude vähendamiseta, meie nii suurele kriisile ja nii suurtele katsumistele vastu läheme, et meie siin tahes või tahtmata peame tõsiselt nende küsimuste peale mõtlema hakkama, kuidas nendest põhiküsimustest üle saada.

Teiselt poolt peame meie aga selgusele jõudma, et isegi teatava bürokraatliku korra juures meie ikkagi ökonoomilise põhimõtte alusel peaksime tegutsema selles mõttes, et meie püüd peab olema võimalikult palju võimalikult vähese jõukulutusega kätte saada. Selleks oleks tarvilik, et meie juba nüüd, isegi enne põhjalikku valitsusaparaadi ümberkujundamist peaksime katsuma samm-sammult oma valitsemisaparaati, kui ka tema tegutsemise korda nii välja arendada, et meie isegi oma bürokraatliku korra juures võimalikult vähete kuludega läbi pääseksime.

Siin just tundub, et meil isegi need valitsusametused, mille eesotsas uues valitsuses on püsima jäänud endised tegelased, ei näi sihikindlat ja kavakindlat püüt avaldavat suurt rahvuslikku reformi valitsemise alal tegelikult ette valmistada.

Võtame meie näiteks siseministeeriumi, siis näeme, et siin võrdlemisi erksalt tegutsetakse. Siin sünnib ühte kui teist. Ligemalt vaadates näeme, et see tegutsemine ei ole sihitud suuremate sisuliste uuenduste või paranduste peale, vaid siin liigutakse rohkem vormiliste asjade ümber ja tegutsetakse närvi-

likult. Kui meie õieti varemاید politseikorraldusi jälgime, siis teame, kuidas Riigikogu heakskiitmisel üksikud politseialad ühendati, et ametnikkude arvu poolest võita ja tööviljakust tõsta. Kuid juba siis näidati, et eriti kriminaalpolitsei ühendamine üldpolitseiga sisulikult vaevalt midagi iseäralikku annab. Ja sennised kogemused ei ole kohtu ja kohtuministeeriumi tegelaste seisukohti ümber lükanud.

Teiselt poolt näeme meie, kuidas siseministeeriumis välispidisusega väga palju tegu on tehtud, kuidas mitte ainult politsei mundriküsimus tähtis ei ole olnud, vaid kuidas ka piirivalve juures mundriküsimus sedasama rada on käinud, millest kõneles härra Laidoner sõjaväe ohvitseride mundrite suhtes. Meie piirivalvel on nii kirju munder nagu rohu-tirtsudel. Ei tea, kas see meie piirivalvele soodne on, kui seal nii kirju publikum liikumas. (V. Linnamägi, krst: Rohus ei paista välja!) ... Rohtu talvel ei ole, vaid seal peaks eksootilisi taimi olema, kui see munder saaks ennast ära peita. Muidu aga näeme meie, et isegi koosseisude muudatuste puhul õieti rohkem lootuste ja oletustega tegemist on. Niipalju kui mina üsna kindlatest allikatest olen kuulnud, olevat praegugi valmistusel siseministeeriumi ümberkorralduse kava, mille järgi siseministri abi peab muudetama Lääne-Euroopa eeskujul sekretääriks või peasekretääriks, vist nagu Skandinaavia maadel generaal-sekretäär, kes õieti riiklikkude valitsemisametuste tegelikult juhiks on ja kelle tegevus katkestamatult jätkub ka neil juhtumistel, kui ministeeriumi juht või poliitiline minister muutuks. Sellest ma saan aru, sest sellel on oma sügav mõte. Eriti Skandinaavia mail, kus mina olen ligemalt võinud nii välis- kui ka kohtuministeeriumi tegelaste seda küsimust selgitada, tundub, et sarnane alaline juht oma püsiva tegevusega ministeeriumi poliitiliste muudatuste raskused kõrvaldab ja alalist kontinueerliku või voolava tegevuse katkestamatust kindlustab. Saaksin sellest aru, kui siseministeeriumi asju katsutaks nii korraldada, et ilma kindla võimkonnata ministriabi asemele tuleks mingisugune juht, olgu tema nimi kas peasekretäär või sekretäär, see on kõrvaline asi. Sellest aga mina küll aru ei saa, et meil tahtakse ministeeriumi etteotsa seada mees sekretääri nime all, kes võib olla asjaajamise veel rohkem segi ajab, kuna meil sekretäärid 7. või 8. järgu ametnikud on. Nüüd kuulen mina aga, et ühe niisuguse sekretääri või peasekretääri asemele peab tulema kaks. See tähendab, ühe ministriabi asemele tuleb kaks abi, ainult teise nimetuse all. Kui praegu

ministri abil võimkonna kindlusetuse juures raske on edukalt töötada ja oma jõudu ära kasutada viljakalt, siis pean ma kartma, et kahe sarnase erinimetusega isiku kooskõlalise tegetsemise võimaldamiseks vist kolmas peab ühtepuhku vahemeheks olema, et aga kokkupõrkeid ära hoida ja igapähele küllaldast tegetsemisvõimalust muretseda. (V. L i n n a m ä g i, krst: S e d a t e e b m i n i s t e r !)

Kui ministrile niisugune uus ülesanne juurde peaks tulema, siis ei tea mina, kui kasulik see valitsusaparaadi tegetsemise seisukohalt on. Peale muu tuleks meil ka kulusid juurde, ja kas seda siis tõesti tarvis on, selle kohta ei lähe vist meil arvamised praeguses Riigikogus kõikide rühmaliste lahkumineku peale vaatamata ometi mitte üksteise vastu. — Sellelt seisukohalt pean ma ütleva, et sarnase ümberkorralduse erksus meile õieti mitte tõenduseks ei ole, nagu sünniks seal sisulikult midagi, mis vastuvõetav oleks.

Kuid isegi neil juhtumistel, kus juba uuendused on läbi viidud, eriti politsei alal, ei näe mina neid positiivseid paremusi, mida sarnase uuenduse juures oleks võidud eeldada. See on juba meie avaliku arvamise ees arutamisel olnud, kuidas keegi peale siseministeeriumi üksikute ametnikkude ja siseministri aru ei saa, mispärast meil tarvis on olnud sarnaseid keerulisi nimetusi meie politsei-asutustele kaela riputada. (V. L i n n a m ä g i, krst: S e e o n e u r o o p a l i k !)

Kui see on euroopalik, siis tähendab see samasugust europaseerimist, nagu pärast Peeter Suurt Peeterburis sõitsid Vene mehed toredates Prantsuse stiili saanides ja hobused olid ära ehitud päris eksootiliselt; kuid saanis istus ikka vana Vene kaupmees... (V a h e l h ü ü e : I l m a h a b e m e t a !)

...kui ka ilma habemeta, aga vana venelane, keda kõik euroopalikkus pidi ehtima, jäi ikkagi endiseks Moskva meheks. Ja mis peaks siis meid Euroopale ligemale viima, kui politseiasutused ja politsei-ametnikud rahvast eemale tõrjume. (V. L i n n a m ä g i, krst: R a h v a s a u s t a b n e i d.)

Kui sellest loodetakse austust, siis ollakse väga halvast arusaamisest demokraatlikust korrast. Ei katsuta siin keisrit kõrgele upitada, nii et teda ei nähtaks ega kuuldaks, ja siis pilvede taga austataks, vaid valitsusvõim peab võimalikult ligemale tulema, et otstarbekohaselt oma ülesannete ja nõuete kohaselt tegetseada usalduse ja austuse võitmiseks laialiste rahvahulkade juures. Ja peab ütleva, et kõik need prefektid, keda maamehed on hakanud hüüdma perfektideks, kõik need komisсарid ja konstaablid, need kõik on inimestele niisuguseks õppekoormaks, mille otstarbekohasusest meie lihtsalt aru ei saa. Kui need

oleksid mõned asutused, mis ainult üksikutele inimestele huvi pakuvad, ja millel tegemist on vähestega, siis on see arusaadav, kes siis hakkab nimest kõnelema! Kuid need on asutused, mis pea iga kodanikuga kokku puutuvad, kelle tegevust rahvahulkadele iga sammu peal tunda on. Seal ei ole see mitte ainult vormi asi, vaid see on mitmesajatuhande inimese arusaamise ja vastuvõtu koormamine, mille otstarbest kuidagi aru ei saa. Ja kui siseminister on läbi surunud valitsuses selle, siis mina ei mõista, kes siin õieti kihutajaks on olnud. Kui siseministeeriumis on mõni ametnik, kellele eestikeelsed nimetused rasked, või kes võõra mõju all, kus olnud kommissarid jne., siis saan aru, et niisugune algatus seal võis tulla. Et aga selle algatuse vastu ei oldud, sellest ei saa mitte aru. Kuulsin, et politsei nimetuste muutmine alles selle järele vastu võetud, kui kolme ministri komisjonis seda küsimust arutatud, kust osa võtnud siseminister, sõjaminister ja kohtuminister. Tähendab, Vabariigi Valitsus ei ole seda nii kergesti alla neelanud, vaid seda on seal hoolega prepareeritud. Ja mina kujutan omale ette, kuidas erikomisjonis jällegi siseminister pidi äärmiselt jõudu pingutama, et kaaslastele selgeks teha, kui tarvilik kavatsesetav uuendus on. Kuid minule ei ole arusaadav, mispärast ministrite komisjon nii vähe vastupanekut on avaldanud, kuna mina Vabariigi Valitsuse seisukohast aru saan, et kui juba ministrite komisjon midagi on heaks kiitnud sisuliselt kui ka vormiliselt, siis üldse valitsus ei saa palju ümber otsustama hakata, vaid komisjoni seisukoht küllalt mõõduandev on. Kuid isegi sel korral, kui oletada, et seal mingisuguse kõrgema kaalumise põhjal sarnane uuendus pidi läbi viidama, siis ei saa mina jällegi aru, mispärast see uuendus nõnda on läbi viidud, nagu see on sündinud. Nimelt on siseminister oma määrusega 23. detsembril 1925. a., tähendab just nagu jõulukiingituseks, uue korralduse maksmata pannud, nõnda et see juba 1. jaanuariks 1926. a. täitmisele tuli. Puudub veel, et määrus telegraafi teel maksmata ei pandud. Riigikogu ei olnud sel ajal koos, võib olla, et vastasel korral arupärimisega oleks tulnud. Nii pandi siis määrus erakordselt maksmata. Kujutan enesele ette, et kui sarnane uuendus on kavatsusel ja heaks kiidetud, siis oleks ometi siseminister pidanud laialisi rahvahulkasid ette valmistama, et sarnane uuendus on tarvilik, uuendust tuleb oodata ja seda peab arvesse võtma. Inimesed oleksid katsunud oma mõtteid selle peale koondada, kuidas seda teostama hakata, oleksid sellega juba ära harjunud. Ja siis oleksid ära jäänud need arusaamatused,

mis nüüd esile tulevad nii suure uuenduse puhul nii rutulisel teel. Kujutage ette: meil on uus kord maksuma pandud, nii et Rakvere-Paide prefektuurile alluvad Rakvere ja Paide linnad, Järva ja Viru maakond, Kuressaare ja Narva-Jõesuu politsei jaoskonnad. Prefektuuri asukoht Rakveres. Lääne-Saare prefektuurile alluvad Haapsalu ja Kuressaare linnad ja Lääne ja Saare maakond. Tartu-Valga prefektuurile alluvad Tartu linn ja Tartu maakond ning Valga linn ja Valga maakond. Nii on uuendus ruttu maksuma pandud ja keegi ei tea, missuguse võimuteostaja võimkonnas ta asub. Nimelt on peale prefektide olemas abiprefektid, politseikommisarisid, abikommissarisid jne. Inimestel on tarvis asju ajada. Näiteks, Püssi jaama ligikonnas elutseval inimesel on tarvis peatusluba saada. Ta sõidab hea usu peale Rakveresse, aga seal öeldakse, et tema mingi Narva, vastava prefektuuri keskkohd on Narvas, tema kuulub Narva prefektuuri alla!

Järvamaa mees tahab püssiluba saada; ta läheb Paidesse. Talle öeldakse: ei, minge Rakveresse. (Sõjamineister J. Soots: Ei ole tarvis, püssiluba antakse kohapeal.) ...Kes temale ütleb seda? Sest ametnikud isegi ei teadnud, kellel on õigus püssiluba välja anda. Sest enne oli väljaandmise õigus politseiülema, aga politseiülema funktsioonid on tähtsal määral prefekti kätte läinud. Olge head ja tehke selgeks, kas on see võimkonna järele prefekti, abiprefekti või kommissari asi! Siin võiks õige kujukaid näiteid tuua, missuguseid arusaamatusi esimesel ajal sellel alal on tekkinud. Kõik need raskused oleksid võinud ära jääda, kui siseminister oma rutuliku käsukirja asemel oleks tarvilikud seletused ja selgitused aegsasti ette välja saatnud, et inimesed oleksid küsimusega, uue korraldusega, põhjalikult võinud tutvuneda.

(Koosolekut hakkab juhatama esimees
A. Rei.)

Kui oleks ära kasutatud ajalehti, kui oleks laialisemate hulkade tutvustamiseks kas või plakateid appi võetud; kui oleks katsutud aegsalt juba ette tutvustada üksikute asutuste võimkondadega või piirkondadega üksikuid politseiüheid või orgaane, selleks et nad oleksid võinud jälle oma piirkonnas asjaga tutvustada inimesi, siis oleksid kõik niisugused ajutised raskused ära jäänud ja oleksid inimesed kohanenud uute oludega. Seda kõike ei ole sündinud. (Sõjamineister J. Soots: Oli ajalehtedes, terve kava anti välja.) ...Terve kava anti välja, kuid

ikkagi nõnda, nagu välja on antud jõululauapäevaks käsukiri!

Sõjamineister peab teadma, et kordamine ei ole mitte ainult teistes asjades tarkuse ema, vaid just üldiste asjadega tutvustamise alal peab korratama ja ikka jälle uuesti käsitatama küsimusi ja asju, et nemad laiali tungiksid. Nüüd on aga selle uue rutuliku uuenduse ja uue korralduse tagajärjel isegi suurem kulukus sündinud. (V. Linnamägi, krst: Uued stambid.) ...Esialgul ka need. Igatahes on asjatult just selle ettevalmistamata tagajärjel väga palju sõitused juurde tulnud. Valga politsei ametnikud sõidavad Tartu paljudes asjades, mida nemad enne said Valgas ära õiendada. Nad saavad nüüd sõidurahasid ja päevarahasid ning peavad oma aega viitma, peavad oma ametkohuseid edasi lükama.

Ei usu mitte, et Vabariigi Valitsus oma korraldusega seda tahtis, vaid minu arust oli Vabariigi Valitsuse uuendus nii mõeldud, et võimkonnad kohandatakse otstarbele, et siseminister, kellel korraldamise poolest suur võim käes on, katsub nüüd ülesandeid prefektide, abiprefektide ja kommissaride vahel õieti ära jaotada, et kõik ülearused jõukulutamised ja ajakulutamisid ära jääksid ja ära kaoks. Kuid kõik see on tegemata jäänud ja nüüd hakkavad inimesed nagu murelased siia ja sinna siblima, sõitma ja käima, mis ei jäta oma mõju avaldamata ka meie riigi eelarve peale, kõigist muudest kaotustest kõnelemata. Et siin just ministri korraldusega oleks saadud väga palju eitavaid külgi ära hoida, seda ma usun kindlasti.

Kuid vist on siseministeeriumi tegevuses sarnase närvilikkuse kõrval ka teatav sihilikkus olemas. Nii tundub, et see mitte juhuslikuks nähtuseks ei ole, kui Tartust toodi Tallinnasse linnapolitsei ülemaks tegelane, kes vist Tallinnas oleks vastuvõttu leidnud, sest et tema korralik mees on; kuid ei arvatud siseministeeriumi poolt tarvilikuks seaduse nõudeid mööda linnavalitsusega ühendusesse astuda kandidaadi poolest, vaid määrati omal võimul ära. Ometi teame meie, et see seaduse määrus meil omal ajal vastu ei ole võetud kogemata, vaid meil on tahetud selle eest hoida, et keskvalitsus ka üldise korrahoide ja valve alal kohalikku arusaamist tähele panemata ei jäta.

Nüüd toimetati ka Viljandimaa suhtes nõnda, et Viljandi maakonna politseiülemaks viidi Tallinnast mees, keda võib olla viljandlased ei oleks tahtnud saada, aga siseministeerium ei arvanud tarvilikuks Viljandi maakonnavalitsusega ühendusesse astuda, et selgitada, kuidas meeolu on. Nüüd pidid omavalitsused oma õiguse kaitseks kohtuvõimu appi kutsuma, ja

Riigikohus on nüüd need nimetused tühistanud. Oluliselt ei ole siin „katki kedagi“, nagu härra Riigivanem ütles. Kuid see ei jäta ometi oma hingeolulist mõju avaldamata, kui meie sarnaseid katseid ja võtteid siseministri poolt näeme. Meie peame seda eriti rõhutama, et siseministri ja siseministeeriumi elundite käes on ülevalve omavalitsuse tegevuse seaduslikkuse üle. Seda rohkem oleks nüüd eeldada, et siseminister niisuguste hellade õigusriiklikkude ülesannete teostamisel mõtleb selle peale, et sarnaste ülesannete teostamisel see terariist, mis peab iga seaduse rikkumise kõrvaldama, ise peab teravaks jääma, et teda ei tohi nüristada! Kas aga sarnased hõõrumised kohtuvõimu vastu aitavad teritada omavalitsuse tegevuse seaduslikkuse üle valvavat võimu! Ma usun, et kui meie inimeste meeled ja mõtted rohkem asjade sisu peale pöörduvad, siis see hingeoluliselt ja meie õigusriikliku mõtlemise seisukohalt head vastukõla ei ärata!

Siin ei tahaks mina just kindlasti öelda, et see seadusvastane oleks, kui siseminister prefektuurisid ja teisi neile alluvaid asutusi ümber kujundades nüüd endised politsei-ametnikud, kes olid riigiteenistuses, on ainult ametikohustetäitjateks teinud. Võib olla, et see millegi pärast tarvilik on, et minister omale „vabad käed“ jätkaks, kuid meil on 5 aasta jooksul saadud küllalt sõeluda, küllalt inimesi lendu saata... (J. Laidoner, põl: Palju on tarvis veel sõeluda.)

...Jah, meie oleme näinud, kuidas siseministeeriumis õige tublisti on liikumist olnud ja liigitamist ametnikkude poolst, kuidas seal on väga palju neid „lennanud“. Kui nüüd praegune seadus siseministrile on võimaluse andnud niipalju politseiametnikke, küll kõrgematel küll alamatel astmetel lendu saata, — kas siis nüüd tarvis oli nende ametnikkude kindlust kohustetäitjate nime all veel rohkem kõikuma panna!? Kas õieti hingeoluliselt nüüd seda vapustust politseiametnikkude arvurikas peres tarvis oli!? Meil on tarvis just nüüd politseiasutuste ülesannete ja võimkonna ligemal väljakujundamisel arvesse võtta teatavaid asjaolusid, millest mina valitsusaparaadi üldise lihtsustamise lähtekohtadest kõneledes juba olen üldiselt ära tähendanud, et meie valitsusasutused peavad võimalikult lihtsad oma ülesannete täitmisel olema, rahvale hästi ligidal seisma. Kui aga nüüd siseminister oma võimu tarvitades prefektuurisid ja abiprefektuurisid oma võimkonna poolst nii hakkab välja kujundama, et tähtsamad politseiülemate, eriti maakonna politseiülemate ülesanded lähevad prefektuuride peale, siis kardand mina, et see uuendus meil rahvaelus tulevikus veel rohkem ajakulu ja nurinat sünnitab,

kui seda esmalt arvatakse. Võtame näiteks teedekatsumise korralduse. Kui meil politseiülema käest prefekti kätte läheb maanteede ülevalve, iseäranis klassiteede ülevalve... (Sõjaminister J. Soots: Seda teeb politseikommissar, kes igas linnas on.) ...See on nõnda, et kommissari võidakse saata, aga tee katsumine ise oli senni politseiülema asi; tema võis komandeerida oma asetäitja, aga ülesanne ise seisis politseiülema käes ja tähtsamad küsimused teede korrahooldmise asjus tulid ikka selgitada ja lahendada politseiülemaga kokku puutudes. Oletame nüüd, et saarlased peavad oma maanteede asjus Haapsalu prefekti poole pöörama või Järvamaa mehed Rakveresse sõitma. Meil on ju igatahes nüüd maanteede asjus väga laialistel ringkondadel tegemist ülevalvevõimuga ja meie teame, et siis ka läbikäimine kulukamaks ja ajaviitlikumaks muutub ja kokkupuutumine valvesitusega raskemaks läheb. Niisama ka hoolekande alal. Kui seal nüüd tähtsamate ülesannete teostamisel tuleb kaugema piirkonna taha välja minna, siis ei ole see kerge. Meie rahvas peab ikka ametniku juurde minema kaugema taha, aga mitte ei ole ametnik ligindatud rahvale. See käib riigivõimu käsitamise korralduse algnõude vastu. Sellepärast on minu arust tarvis arvesse võtta, et liig kiires korras vastuvõetud ja maksmapandud uuendus tasumist ja tasandamist leiaks. (M. Juhkam, tõer: Mis seal tasandamist, rist kõigile peale!) Kui see nõnda läheks, oleksin mina isiklikult sellega päri, aga kas see meie oludes korda läheb, seda ma ei tea. (M. Juhkam, tõer: Kõik arhiivi, ja asi selge!) Igatahes pean ma seda tähendama, et eelarve-summade vähendamine selle korralduse läbi kindlustatud ei näi olevat, kuigi nüüd teade laiali on lagununud, nagu oleks siseministeeriumis keskasutuste ümberkorralduste tagajärjel võita loodetud kakssada tuhat marka aastas. Kuid mina kardan, et lugu ümberpöörduks kujuneb ja teiselt poolt kulusid veel juurde tuleb!

Teiselt poolt on töö-hoolekandeministeerium, mille eesotsa sennine juhataja on jäänud. Töö-hoolekandeministeerium on õnnelikus seisukorras, et teda juhib kauemat aega üks ja seesama isik ja teatud tegevuse katkestamatus on võimalik olnud. Ei ole minul sugugi himu praeguse töö-hoolekandeministri vastu isiklikult kõnelema hakata, aga ometi tundub, et siin mõnigi asi peaks teine olema. Kõigepealt on nüüd viimastel nädalatel hakatud ka ajalehtedes selle peale tähelepanu juhtima, et isegi meil tööta-oleku kõrvaldamises peavad teatavad puudused olema, kui see korraldus

niisugust mõju avaldab, mis meil ka majanduslikul alal eitavat laadi kannab. Näiteks jutustatakse minule Tartu omavalitsuse ja töösturite ringkonnast, et seal on nüüd töötähtsusele muretsesud tööd võimalikult linna ligikonnas, aga metsatööde peale ei leidu enam kuidagi inimesi. Seal on seisukord nii välja kujunenud, et praeguste taliilmade ära kasutamine võimatu on, sellepärast et töölisi ei leidu kõigi kuulutamiste ja otsimiste peale vaatamata. Tartu töösturite ringkonnast seletati mulle kindlasti, et seal vastavaid andmeid on. Ja ka omavalitsuse ringkondades ei eitata seda, et inimesed, kes muidu metsatöölised olnud, aitavad end nüüd hädaabitöödega linna ligikonnas läbi, ilma et nad metsatöödele lähevad. Ajalehtedes kirjutati veel sellest, et riigi põlevkivitööstuses tööjõu puudus on, et põlevkivi tööjõudude puudusel isegi niipalju välja võtta ei saa, kui tarvis läheks meie raudteeliikumise nõuetele. Seda ma ligemalt ei tunne, kuid et selle vastu palju ei ole vaielud, siis peab oletama, et need kaebused teataval määral põhjendatud on. Ei taha mina mitte üldistama hakata niisuguseid juhtumisi, mina ei ole ka selle poolt, et sealt ei tea kui palju peaks tagasi kistama hoolekande alal, iseäranis töötähtsuse toetamise asjus, kuid mina usun kindlasti, et töö-hoolekandeminister juba mullu suurema töötaoleku hädaga võideldes oleks pidanud teatavad kogemused omandanud olema selleks, et oma korralduse ja toetuse abil vastu tulla tõesti neil kordadel, kus hädaseisukord valitsemas, eriti nende keskel, kes oma kutse alal tööd ei leia või kes oma kehalise nõrkuse pärast ei saa raskemat tööd teha. Siis ometi peaks võidama hädaabitööd nõnda korraldada ja korraldada lasta, et need hädaabitööd ei hakkaks võistleva meie talviste hooajatöödega. Kujutage nüüd ette, kui meie lauavabrikud ja metsatööstused ettevõtted juba neidki lanke küllaldaselt ei suuda ära kasutada tööjõu puudusel, mida nad on ostnud tänava vähesel arvul metsahindade langemise tõttu, kuidas mõjub see kogu meie metsatööstuse ja väljaveo peale! Siin peaks olema võimalik asja nii korraldada, et töötaoleku toetus meil rahvamajanduslikult mitte kahjulikuks ei läheks. Neil kordadel, kui meil töövõimalusi oma talitööde alal on, siis ei tohi hädaabitöödega inimesi kõrvale juhtida.

Peale selle kaevatakse, et hoolekande alal meie riiklikud ja ühtlasi ka riikliku ülevalve all seisvad omavalitsusasutused liig kallilt töötavad. Nii kõneldakse, et mitte ainult mõne linna lasteasutuses üksiku lapse ülevalpidamine $4\frac{1}{2}$ tuhat kuus ei maksa,

vaid niisama on tulnud ka nõrgaandeliste laste ülevalpidamine $4\frac{1}{2}$ tuhat marka.

Teiselt poolt kulutatakse meil hoolekandenasutuste korraldamisel suuremaid summasid majanduse ülesandeid täitvate ehituste peale. Kas see nüüd täpselt õige on, seda ei ole ma saanud kontroleerida, aga öeldakse, et Udrikus viljakuiivatamise tare ja aida peale siiski $3\frac{1}{2}$ miljonit on ära kulutatud. Niisama on ehitatud paarimiljoniline saun! Saun pidavat kena olema, aga maaoludes võib ikka väga palju vähemate summadega rohkem ära teha. (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Aga seal saunakatusel on veel teised ruumid ka.) ...Jah, seda ma ei tea, kuid ma ei hakka siin ka üksikasjaliselt vaidlema, ehk ma küll juba ette ütlen, et omalt kohalt väga paha on, kui saunaehtus teiste hoonetega ühe katuse alla kokku on aetud. Kui see peab saun olema, siis aurab ta kui pesukoda ikka, ja sööb ära oma ümbruse. (M. Martna, stp: Linnas käivad tuhandet inimesed ühes saunas.) ...Ma ütlen, et saun ei tohi olla koos teiste ehitustega või teiste ruumidega, kui mitte ei pea vastupidavus kannatama.

Mis aga nüüd erilist arvustust esile kutsub, on paljude arvamisel, kellega mina olen kõneldud, meie tervishoiu ala. Siin on nüüd seisukord sellepöolest õnnelikum, et meie tervishoiu ala juhib isik juba algusest saadik ilma muutuseta. Kuid siin on ometi tunda, et meil isegi tervishoiuseaduse valmistamise poolest ei ole aastate jooksul seda kätte saadud, mida taheti. Läänud aastal oli eelarve-komisjonis küllalt selgesti sellest kõneldud, et tervishoiuseadus peaks esitatama. Tervishoiupeavalitsuse nimel on seal töötus antud, et ta varsti esitatakse, kuid niipalju kui nüüd kuulda, on esitatud ainult üldine kava ja seegi on nii puudulikuks tunnustatud, et ta on valitsusele tagasi antud. (J. Laidoner, põl: Ega ikka vastu ei oleks juttu võtta.) Kuigi mitte vastu ei oleks suudetud võtta, kuid just niisuguste kaugeleulatavate seaduste ettevalmistamine nõuab, et sarnased seaduseelnõud aegsasti valmis oleksid, et neid saadetaks varakult kätte arvustamiseks kõigile vastavatele tegelastele ja asutustele ja tõesti nõnda, et selle arvustuse peale kauem aega võiks ära kuluda, nii et midagi kaunikeselt valmiks, ilma et jälle midagi pilla-palla kujuneks. (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Siin on just seda tahetud.) Aga mis teie saate seal suurt arvustada lasta, kui ülepea midagi välja kujunenud ei ole ja kui seaduseelnõu põhjoonedki veel kindlad pole! Ja mis saavad seal siis ilma eelnõuta

nüüd ära otsustada omavalitsusasutused, jaoskonnaarstid jne., kuidas see asi õieti kujunema peaks! Kuid ka tegelikke ülesandeid ei ole vahest seal nii käsile võetud kui soovitakse. Vähemalt kaevatakse meil, et korraldatava tervishoiunäituse asi on jäetud riigi statistika keskbüroo jaoks. Ja sellejuures ei ole antud mingisuguseid lähemaid juhtnööre. Kui meil erielundid üldiselt olemas on, siis peaks nüüd igatahes nende poolt välja minema vähemalt eriline korralduskava ja need erilised sihtjooned, kuidas kavatsusi läbi viia. Selle juures on nüüd vast tunda, et tervishoiu peavalitsuse alal mitte küllalt kindlat valvet ei peeta nende asutuste üle, mis tervishoiu peavalitsusele alluvad. Tarvastu leprosooriumist kõneldakse, et seal oleks nüüd huvitav olnud tervishoiu peavalitsuse elunditel või esitajatel rohkem silmas pidada, mis seal sünnib. Vastav materjal on Riigikogus liikumas. Narva lastekodus, ma nimetan neid asutusi kõrvuti, oli omal ajal päris inetuid asju võimalikuks saanud selle tagajärjel, et seal valve küllalt tugev ei ole olnud. Läks väga palju aega ära, enne kui inimene seal kõrvaldati, kes Narvas on õige palju verd rikkunud ja ausatate inimeste õiguse- ja korratunnet haavanud. Vist oleks seal juba ammugi pidanud valitsusasutuste silm tabama neid võimatuid asju, mis seal sündisid. Teiselt poolt on nõuda, et meil lastekodusid korraldatakse riigi kulul Punase Risti poolt. Punane Rist on meil õige erk olnud oma tegevust laiendama, tema on riigilt suuri summasid saanud, aga kas see nüüd päris korras, on küsitav. Kas ei ole mitte loomulik, et Punasel Ristil küllalt oma erilisi töid teha oleks, enne kui lastekodude korraldamist enda peale võtta. Temal oleks rohkem tööd tervishoiu alal, mis tegemist ootab. See on ka veel küsitav, kuipalju seal seltskondlikust korraldusest üle on jäänud. Kui nüüd Punane Rist, nii nagu riigi leival olles, väga vähe seltskondlikke jõudusid katsub korraldada, siis tehku seda ühiskondlikul toetusel, aga mitte ainult riigi kulul. See-sugune riiklik „ühiskonnategevus“ on just seda, mida mina Venemaal nägin välja arenevat just Punase Risti alal. Olen just enne sõda Punase Risti juhtidelt kuulnud, kui palju neil oleks tarvis igaks juhtumiseks omal alal tegutseda. Kui aga sõda tuli, siis ei aidanud see suurelikkus, vaid tuli kõik terve korraldus uuesti luua, ilma et oleks saadud oma otsekoheste ülesannete juurde asuda. Arvan, et Punane Rist peab vaatama, kuidas ta oma erilistest ülesannetest välja minnes oma tegevusala laiendaks, aga mitte oma eriülesannetest eemale ei saa kistud. (V a h e l h ü ü e H. B a u e r'i, krst p o o l t.) Teine vool ei ole mitte sugugi

selle poole sihitud, et ennast killustada, vaid Punane Rist on just tegutsemas rahva tervishoiu alal, aga mitte lastekasvatuse alal. Ja kui teie lastekasvatuse ja tervishoiu ühte patta viskate, siis meie ju oma mõisteid segitada ei saa. (H. Bauer, krst: Teie tahate ikka siin ka täielik eriteadlane olla!) ...Ärme nüüd tuleme nõnda kõnelema! Seal on ju selge igapähele, kes mõista tahab, et siin on kaks eriala. Kuid siin on ainult põhjuseks see, et Punase Risti härrad, kes tööd on otsinud, ei ole omale teist tööd leidnud ja terve nende eriteadus ei vii muule, kui oma ülesannetest kõrvalekaldumisele riigi kulul. Kui seal riigi kulu ei ole, siis oleks asi koguni teine, aga siin arvab igaüks, et riigilt võib võtta, niipalju kui keegi tahab, aga ma küsiks, kui kaugele see siis läheb! (H. Bauer, krst: E i v ö e t a sealt sugugi, tuleb oma taskust.) Siin ei ole ma kõnelenud ainult eestiaegsest korraldusest, vaid kõnelen just sellest, mis oli enne sõda. Ja seda ei saa Teie kuskil esile tuua, et Punane Rist saaks omale eriliseks ülesandeks lastekasvatust võtta. Siin ei ole ju ometi mingisugust „eriteadust“ vaja, vaid on tarvis lihtsalt üldist asjatundmist.

Mis nüüd muidu tervishoiu-ala juhtimisse puutub, siis peaks seal töö-hoolekandeminister küll kahtlemata läbi kaaluma, kas see töö süvendamisele viib, kui üksikud vastutusrikkal kohal tegutsevad isikud veel kõrvaltöödega koormatud on, mis nende eriülesannete täitmist vaevalt soodustab. Ei taha siin ligemalt kõnelda, see näib muidu nõnda, nagu lähaksin ma isiklikuks, aga niipalju kui mina tean, ei ole kogu Euroopas seda korda, et tervishoiu alal vastutusrikkastel kohtadel tegutsevad riigiametnikud võiksid näiteks ka erapraksise alal tegutseda, või et seal võiksid inimesed riigiametnikud olles peale oma otsekoheste palga tasu saada ka veel arstidena üksikutes riigiasutustes. Arvan, et see juba meie seadustes kindlasti ettenähtud juhtimõttega kooskõlas ei ole, et inimene-riigiametnik kahelt poolt palka ei või saada. Selle juures olen mina ka täielikult arusaamisel hädaseisukorra kohta, mis meil valitseb, et meil erilise kutse-ettevalmistusega isikud riigiteenistuses liig vähe tasu saavad, nõnda nagu meie ju teame raudtee alal, kus tehnikud saavad palka nii häbiväärt vähe, et sinna palju keegi peatuma ei jää, kes teisel kuidagi saab kutsetööd. Ja võib olla, et ka siin see hädaseisukord valitseb, et erilise kutsevilumusega ja erilise oskusega isikud riigiteenistuses liig vähe palka saavad, kuid selle hädaseisukorra lahendamiseks peab katsuma teisi

teid leida, kui et meie vahest töö põhjalikkuse ja töö süvenduse arvel sellest hädast katsume üle saada.

Mis nüüd kolmandasse ministeeriumi, see on sõjaministeeriumisse puutub, mille eesotsas endisest valitsusest juht veel praegu tegutseb, siis peab tähendama, et selle ministeeriumi tegevus erilise tähendusega on, niihästi meie riigikaitse huvide seisukohalt, kui ka meie eelarve-kulude peale vaadates, sest sõjaministeerium on, nagu rahaminister oma kõnes tähendas, kulukuse ja kulude suuruse poolest nii väljapaistval kohal, et see erilise tähendusega on, kuidas seal asju aetakse.

Huvitav on, et rahaminister sõandas juba avalikult välja öelda, et siin meil iseäranis kulude vähendamise mõttes tõsiselt tuleb meie kaitseväelaste teenistusaja lühendamise peale mõtlema hakata. Selle vastu on sõjamehed, kes meil Riigikogus siin on esinenud, nii kangesti südilt välja astunud, et need mõtted on omal ajal maha maetud vastava eriseaduse arutamise puhul, kuid selge on, et see mõte ei saa ikkagi kustuda. Meie ei jõua neid kulusid kanda, nagu rahaminister seda näitas. Pikapeale nõrgendab see meil just ka riigikaitse alal kande- ja vastupidavusjõudu, kui meie siin ühekülgsest võimalikult pika teenistusaja mõtte otsa rippuma tahame jääda. Vanemad sõjamehed, kes on küllalt kainelt asja õppinud hindama, ei vaidle vastu, et meie võime oma sõdurite väljaõppeaega lühendada, kui aga väljaõppe korraldus vastavalt muudetakse ja korraldatakse. Nüüd on meil rõhku selle peale pandud, et sõdurite väljaõppeajaks mitte ainult taline vaid ka suvine hooaeg kasutada oleks, aga kui häda nõuab, siis peab saama 6 kuuga välja 12 kuu asemel ja 18 kuu asemel, või isegi 24 kuu asemel, ilma et sellepärast meie riigikaitse siiski nii väga nõrkeda tarvitseks, nagu teiselt poolt kardetakse. Sest meie noortemeeste vastuvõtte erksus ja vastuvõttevõime on tegevate sõjaväelaste otsust mööda küllalt suur, et lühikese ajaga sõjaväe üldõppust kui ka sõjaväe oskusvilumust omandada, mida meil katsutakse vast pakkuda pikema aja kestusel. Kui meil üksikud, kes olid vabadussõja päevil õppusel käimata, erakordseks õppuseks kokku kutsuti, siis oli seal iseäranis palju kooliõpetajaid, kes oma hariduse tõttu kõike kiiremal võisid omandada, mis seal üldõppe, kui ka sõjaväelise oskuse poolest pakuti. Need, kes osa võtsid neist harjutustest ja õppustest, seletasid, et nemad päris aru saada ei suuda, mispärast viidetakse asjata aega, kui mitte ei võeta arvesse inimeste koosseisu, nende hariduslikku ettevalmistust, kui lastakse seal nädalate ja kuude kaupa inimesi aega mööda saata, ilma et neil õppust nõnda süvendataks, et neil

midagi teha oleks. Ja kevadel, pärast õppuse lõppu, olen mina kuulnud päris tõsiselt mõtlevatelt kodanikkudelt, kes veendunud isamaalased on, et nendel raske oli oma isamaalikkude meelt alal hoida nendes oludes, milles nemad selle õppuse ajal pidanud elama. Mitte tööraseks pärast, vaid sagedasti sellepärast olla inimesed otse meeleheitel olnud, et seal nii vähe hooliti sellest, kuidas oleks võidud tegutseda edukalt, ilma et oleks nagu vormi pärast aega mööda saadetud. Ja mina usun, et need kaebtused liialdatud ei olnud. Kui meie nüüd kuuleme, kuidas nooredmehed, eriti need, kellel on juba suurem hariduslik ettevalmistus, meie halbades kasarmuoludes peavad elama ja tegutsema, siis on mulle mitmelt poolt öeldud, et väga küsitav on, kas see õppus meie riigikaitse huvides iseäranis sise- ja hingelolu ja hingeolu inimestel sedavõrd aitab kõvendada ja tõsta, kui see tarvilik ja soovitatav oleks. Võib olla, et see just eitavat mõju avaldab. Ja võib olla, et inimesed, kes sellest pikaajalisest õppusest läbi käivad, oma riigikaitsekohuste täitmisel vähem väärt on, kui need, kes lühemaajaliselt täiest südamest töötades ja õppides läbi käiksid sõjaväekohustuse ja oma riigikaitsekohustuse täitmiseks rohkem ettevalmistust omandaksid selle tõttu, et nemad seesmiselt rohkem vastuvõtlikud on, kui sedaviisi pikaajalise õppuse kestel. Usun, kui see nõnda on, selle juures aga siis kulud sadadesse miljonitesse tõusevad, vahest ilma hädatarviduseta just selle otstarbekohatu korralduse tõttu, siis on see küsitav, kas meie siis ikka sellega peame leppima, kuidas asjast kõnelevad need inimesed, kellel meie arvame erilisi kogemusi olevat, või peame meie kui lihtkodanikud ikkagi katsuma asjasse süveneda, et nende abil, kes asja tunnevad, väljaspoolt appi võttes omandada neid teid ja võtteid, kuidas saaks siin uuendust läbi viia, ilma et meil kõlblikult kui ka aineliselt asjatuid ja ülearuseid kulusid kanda tuleks.

Siin on minu arvates tarvis silmas pidada, et meil eriti nüüd ka ohvitserkonna ainelise seisukorra parandamine hädatarvilik ja paratamatu ülesanne on. Kui meie oma ohvitserkonna sennist viisi jätame ainelisse kitsikusse, siis — kahtlen mina — kas see ohvitserkond meil rahvusliku julgeoleku ja riigikaitse mõtte teenistuses ikkagi suudab sellele kõrgusele jääda, millel tema seisma peab, kui ta meie rahva julgeoleku toetamiseks seda ära peab tegema, mis ta teha võib. Ei ole kellegi saladus, et meie riigi vaenulikkud ollused oma vanu võtteid mitte ei hakka kordama ja meie vastu ei tule endistel teedel, vaid et nad tulevad teiselt poolt, teistel teedel ja sootu teiste abinõudega. Ja kui meil on avalikud protsessid juba näida-

nud, kuidas osatakse inimestele ligi tikkuda... (J. Kana, tõer: Meie ohvitser ei lase enesele ligil!),... kuidas osatakse võrgutada ja väsitada ja siis tühaks teha, — siis on küsitav, kas meie rahvuslikult targasti teeme, kui meie nüüd nagu hea õnne peale ikka veel laseme raskuse surve all neid vastu pidada, kellel läheks erilist vastupidamisjõudu tarvis. Ja mitte ainult vastupidamise, vaid just eduka tegutsemise ja edasitungimise jõudu ja võimet. Isegi kangelased väsivad pikapeale hädas ja kitsikus. Kangelastegusid teevad inimesed ülevas meeolus palju kergemini, kui nad pika aja kestusel hädas vaeveldes vastu pidada suudavad. Sellepärast on meil põhinnõudmiseks riigikaitse korralduses, et meie igatahes oma ohvitserkonna aineliselt väärilisele kõrgusele viiksime, et meie mitte ainult ei hoolitse selle eest, et nad saaksid hädavaevalt ära elada, vaid et nemad kui kultuurinimesed saaksid ära elada. Kuid teie teate väga hästi juba rkl. kindral Laidoner'i seletustest, kuidas meie ohvitseri eelarve või büdshet on koguni väikene ja ei luba tema rahuldada isegi kõigevähemaid kultuurnõudeid koguni riiete poolest. Meie oleme varemalt kuulnud aruandjate poolt, kuidas meie ohvitseride korteriolud viletsad on, nii et perekonnainimesed kultuuriliselt ära elada ei saa. Meie teame, kuidas isearanis sõjameeste ümberpaigutamisel väikesed korterirahad, sõidurahad ja ajutised toetussummad, mis neile antakse, õieti neid kulusidki ei kata, mis otsekohe tasuda tulevad sõidul ja ümberkolimisel, sellest kõnelemata, et iga ümberkolimine aitab inimest aineliselt hävitada nagu väikene tulikahju. Kui meie kõike seda arvesse võttes aru saame, et meie peame oma sõjaväelaste, eriti ohvitserkonna seisukorra parandamiseks midagi ette võtma, siis näeme eelarvet silmitsedes, et eelarve-summade tõstmine sõjaministeeriumi arvel võimatu on. Meil tuleb seal summasid ennem kärpida kui suurendada. Kui meie aga siiski tahaksime oma kavatsusi sõjaväelaste ainelise seisukorra parandamise poolest läbi viia, siis tuleb meil kulusid vähendada mitte üksi teenistustaja lihtsustamise ning edukamaksuutmise teel. Siin on kahtlemata veel palju ära teha ja siin on minu arvates liiga vähe ära tehtud viimaste aastate jooksul. Meil on muuhulgas majanduslikkude nõuete rahuldamiseks sõjaväes korraldus nii kirju ja mitmekesine, et seal majapidamine üksikute väeüksustel omaette tegutseb, kuigi nad alaliselt ühes linnas või garnisoniteenistuses on. Teiselt poolt on üksuste vähendamine ikkagi nii vähe arenenud, et õieti imestama peab. Oma kogemuste järgi võin öelda, et 1920. aastal Vabariigi

Valitsus, kui ma õieti mäletan, otsustas seniste väeüksuste asemele kokkutõmbamise teel luua vähem — parkümmend väeüksust — ja tegevad sõjamehed pidid tunnustama, et selle kokkutõmbamise pärast meie kaitseväge tegusjõud ja kaitsevõime veel ei vähene. Kokkutõmbamise teel pidi ka majandusliku võrgu lihtsustamine võimalik olema, nõnda et varustusvalitsuse keskuksused võiksid lihtsamaks minna, ühes sellega pidi ka võimalik olema diviiside ja rügementide majapidamist lihtsustada. Nüüd näeme, et väeüksuste arvu kuigi palju ei ole alandatud — ma ei taha seda arvu nimetada, võib olla arvatakse, et see õige ei ole — aga tema on niivõrd kõrge, nagu siis asjatundjad seda tarvilikuks ei pidanud. Selle tagajärjeks on siis ka, et mitte ainult sõjaministeeriumi keskasutusel, eriti varustuse alal, vaid ka üksikute suuremate väeosade alla käivatel üksustel tarbetult oma majandusorgaanid jne. on, mis rahuaja korralduses asjatundjad tarvilikuks ei ole pidanud. Ümberkorraldamise juures seati üles nõue, et kokkutõmbe teel vähendatud väeüksused hädaohu korral mobilisatsiooni puhul ruttu välja areneda saaksid suuremaarvulisteks sõjaväeüksusteks. Äärmise kokkutõmbamise teel ei tarvitsenud asjatundjate arvamise järgi see võimalus kaduma minna. Kui nüüd kõigi nende aastate, see tähendab, enam kui viie aasta kestel, selles suunas edasi ei ole mindud, nagu siis tarvilikuks ja võimalikuks peeti, siis ei saa ma aru, mispärast siin kindlama käega ei tegutseta, kuna ometi kõik tunnevad, et sennist teed meie enam edasi minna ei saa.

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees J. Zimmerman.)

Ühest küljest on see lugu, nagu ma ütlesin, ülepääsematu nimelt meie üldiste kulude suuruse ja maksukoorma kõrguse pärast, teiselt poolt meie sõjaväelaste, eriti ohvitserkonna ainelise kitsikuse peale vaadates. Püsima jääda endistele arvamistele on minu arvates meie riigikaitse ja rahvusliku julgeoleku seisukohalt võimatu. Üksikuid nähtusi vaadeldes ja hinnates, on arusaamatu, mispärast näiteks läbikäimine üksikute sõjaväeasutuste vahel meil veel ikkagi nii paberlik on, miks meil vahekirjade hulk nii suur on, et igäüks võib nende peale toetudes ennem koosseisude tõstmist kui vähendamist nõuda. Numbrit hulk on sagedasti just sellepärast nii suur, et inimesed tahavad selle abil oma teeneid üles näidata, oma olemasolu ja asutustes töötavate ametnikkude hulka põhjendada. Sellejuures on meil üksikuid asutusi, kus võiks kahtle-

mata asjaajamist ilma mingisuguse raskuseta lihtsustada ja kokku tõmmata. Kui meil on olemas eriline varustusvalitsus, kellel oma juhataja ja abijuhataja ja kus omad osakonnad egutsevad, siis oleks võimalik seal asjaajamist palju lihtsamaks teha, ilma et sellejuures midagi kaduma läheks. Teiselt poolt kuuludub, et ohvitserkonna ainelise seisukorra viletsuse juures, iseäranis halbade korteriolude peale vaadates, meil eriti sõjaväe keskasutuses viimasel ajal eriline püüe ilmsiks tuleb, riigi korterid luua. Minule jutustatakse, et ühel juhtival sõjaväeametnikul on sisse seatud 8—toaline korter, mille remont umbes 600.000 marka maksma läinud. (V a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t.) ...Missuguse mahalõhkumise juures? (V. Linnamägi, krst: Ei, see on teine asi. See on siin Toompeal.) ...Jah, siin Toompeal on suurem riigikorter sisse seatud. Ma kuulen aga midagi mahalõhkumise kohta. Täheleb, siin elab see mõte edasi, mis meie Tallinna ajalehti toidab, nimelt mina olevat Riigikogu esimehena tahtnud liig noobel olla, nõudnud enesele suurt ja toredat korterit jne. Kui need väited ka siin vastukaja leiavad, siis võin mina sel puhul faktiliste andmetega esineda. Kõigepealt, mis minusse kui Riigikogu esimehesse ja selle korterisse puutub, selle kohta võin niipalju öelda, et 1923. aastal asudes Riigikogu esimehe kohale, läksin sellesse korterisse nii, nagu see korter oli. Aga endised Riigikogu esimehed ütlesid, et esimene asi oleks korteris mööbel vähemalt nõnda korda seada, et inimestel ei oleks enam hädaohtlik tooli najale toetuda. Toodi näiteid, kuidas üksikud Riigikogu liikmed seal tooliga kokku olid varisenud. (V. Linnamägi, krst: Ei pruugi nii raskeid kutsuda.) Kord öeldi, et ma liiga vähe olevat kutsunud, ja mõni olevat, nagu ma seda tagant järele kuulen, pahane minu peale, et ma teda pole kutsunud. Mina ei tahtnud selle korteri ümberkorraldamise juures mingisuguseid kulusid teha, ehk küll tunnustasid, et sarnane Riigikogu esimehe korter ikkagi võimatu on, sest mööbel ei olnud midagi muud, kui kokku ostetud vana kraam, ja korter ei olnud enesest kaukeltki elukorteri, mis siis veel esituskorteri vääriline. Kui öeldakse, ma olevat mingit uhkust ajanud, siis on see ainult sihilik väljamõeldus. Mina olen oma isiklikus elus, ka siis, kui ma Riigikogu esimees olin, vähenõudlik. Et aga siiski esituskorteri vähemalt ühte tubagi muretseda, kus võõras inimene võiks istme peale toetuda, ilma et tal karta pruugiks tooliga ümber kukkuda, siis tegin mina korralduse, et Riigikogu kantselei vaataks, kas kuskil ei ole veel

punasepuu mööbel alal, mis Kadrioru lossist ja teisalt, näiteks Toompea lossist, oli alal hoidunud. Selgus, et suurem osa sellest mööblist oli üksikutesse kantseleidesse laiali kantud, osalt ära hävitatud; mõned mööblitükid Kadrioru kuuris, mõned pööningul. Mõnel toolil oli üks jalg ära, mõnel koguni kaks. Vanad sohvad nägid välja nagu puruhunnik. Riigikogu kantselei korraldab, et kõik need punasepuu mööbli osad kokku koguti ja siis asjatundja isiku kätte parandada anti. Nii tehti sellest vanast prügist nii ilus mööbel, et kõik pärast imestasid ja kiitsid. Tema kallidus või odavus selgub kohe, sest sedaviisi saadi vanast kokkukorjatud mööblist kaks esimesejärgu sohvat, 18 tooli, 8—10 leentooli, 2 kappi ja 2 suurt peeglit. Ühele suurele peegliraamile pandi klaasid sisse, tõmmati mööblid väärilise riidega üle. Ja kogu see töö läks maksma 151 tuhat. Kes seda mööblit on näinud, peab tunnustama, et tema väärtus vähemalt 250 tuhat on. Kõik see vana mööblipuru omandas nüüd suure väärtuse selle tõttu, et ta Riigikogu kantselei poolt asjatundlikult ära parandati. Sellega on Riigikogu kantselei väärtusi juurde loonud. Sellejuures ei ole mina midagi parandada lasknud, mis minu isiklikkusesse ruumidesse puutus. Kabinetis oli näiteks kirjutuslaud pähklipuust, aga toolid olid punasest puust kasepuu osadega. Magamistoas pidi minu järeltulija kohe voodid kõrvaldama. Seal ei saadud magada, mina aga ajasin läbi. (V a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t: Mis elukad seal olid?)... Seal ei olnud mingisuguseid elukaid. Ei maksa Riigikogu esituskorteri üle mitte oma kogemuste järele otsustada! Seal olid puudused selle poolest, et seal mööbel ei kandnud inimest välja. Mina kui pikk mees, pidin ikka kõnksis magama. Riigikogu esitussummades hoidsin äärmiselt kokku. Sest kui teie vaatate, olen mina aasta jooksul esituste peale välja andnud kõigest 110 tuhat, ehk küll esitussummaks oli ette nähtud 1.250 tuhat. Mina ei ole enesele midagi lubanud, olen kõik jõhvipealt lasknud kokku võtta, mis seal kulus võõraste vastuvõtmiseks; isegi jätised kandsin oma arvele. Kui aga nüüd mõnitatakse nende poolt, kes seal pole muud midagi kui ühe roostetanud sule kätte saanud ja sorgivad nüüd sellega, kui Riigikogu esimehe vastu tagantjärele muud ei leita kui mõnitusi, siis näitab see meie avaliku elu tasapinda, siis näitab see, kui madal meil õieti kultuuriline tasapind on, ja millega inimesed siin toime saavad.—(V a h e l h ü ü e.) ...„Persia shahhi“ või „Buhaara emiiri“ jaoks tehke teie, mis tahate, aga Väike-Pärnu maantee maja muretsemise lugu on selge! Kui Väike-Pärnu maantee

maja vabaks sai, siis võeti küsimus Riigikogu juhatuses käsile, et Riigikogu esimehe korter tuleks parandada, sest sedaviisi seal elada ei saa, ta oli inetu ja must. Kui aga üürimajas hakkad parandusi tegema, siis pistad suuri summasid sisse ja sellest ei ole mingit kasu. Kuna juba enne kavatsus oli Riigikogu esimehele riigihoones korterit muretseta, siis võttis Riigikogu juhatus küsimuse kaalumisele, kas mitte Väike-Pärnu maanteel asuvat maja ei võiks Riigikogu esimehe jaoks osta. Kui nüüd aga hakati neid ruume korraldama, siis selgus, et kõik see maja oli osadekaupa ehitatud, millel õieti ühtki plaani ei olnud. Üks tuba oli madalam, teine kõrgem, ühest toast ei saanud muidu alla, kui hüppa teise tuppa. (A. Tupits, põl: Aga mis vanematekogule räägiti, kui luba taheti?) ...Kui vanematekogus kõneldi, siis küsige järgi, kes seda kõneles. Vanematekogus ei ole midagi liialdatud, vaid on näidatud, et seal maja parandamisega kerge vaevaga loodetakse valmis saada. Kui aga hakati seda vana maja kohendama, siis alles selgus, et seal muud midagi teha ei ole, kui pista miljonid sisse, ja sellepärast võeti Riigikogu juhatuses ja hiljem vanematekogus arutusele küsimus, kas maksab üldse panna puumajasse suuri summasid, ilma et sealt midagi õiget saaks. Sinna on kulunud umbes 500 tuhat sel ajal, kui ta Riigikogu juhatuses käes oli. Hiljem tulid mõned tööd lõpule viia, ja kogu asi läks maksma umbes 700.000, krediiti oli aga selleks ette nähtud 2.186.000, seda oleks võidud sinna maja sisse panna, aga ei tahetud seda teha. Tunnistati, et meil ei maksa sedaviisi raha sinna sisse ehitada. Kui see maja tagasi anti valitsusele, siis oli juba kuulda, et sõjaminister tahab selle maja kaitseliidu jaoks korda seada. Selles mõttes ongi see maja ära antud. Sinna sisse ehitati enne veel paarsada tuhat, et siis kõik korras oleks. Nüüd aga kuulen ma, võib olla, et see täpne ei ole, aga mulle on üsna kindlastest allikatest öeldud, et üle 2 miljoni marga on veel sinna sisse ehitatud! (Sõjaminister J. Soots: Tuli lõhutud maja ümber ehitada!)... Ümberehitamisest ei oleks võinud seal juttugi olla. Kui oleks tahetud teha sinna kaitseliidu kantseleiruume, siis oleks võidud ilma suuremate ümberehitusteta paarisaja tuhandega maja ära krohvida. (Vahelhüüe sõjaminister J. Soots'i poolt.) Härra kindral, tulge võtke pärast sõna, sest vastamisi kõnelemisest ma ei saa aru. Ma ütlen, siis oleks nende kavatsuste kohaselt ehitus lõpule viidud, nagu sõjaministeriumi poolt ette toodi, ja siis oleks paari-kolmesaja tuhandega valmis saadud. Sel-

lejuures on aga ilmaasjata minu isikut sinna vahele kiskuda siin ja ka ajakirjanduses, sest minul ei olnud mingisugust tarvet erikorterit järgi, ma olin Tõnismäel oma korteriga rahul. Kui pärast kavatsus oli Toompeal maja osta, siis on see jällegi väljamõeldus, nagu oleksin mina öelnud, et seda maja ei maksa sellepärast osta, et seal palju tuult on, vaid mina ütlesin, nagu ka 2 endist välisministrit kinnitasid, et see maja on sünnis osta. Seda maja ei saadud aga osta, sellepärast et ei olnud krediiti! (J. Kana, tõer: Kuulge, seal on tõesti palju tuult.) Mina ei tea mitte, aga igatahes olen ma öelnud, et see hea maja on. Sellepärast on väiklane endise Riigikogu esimehe isikut nii alla kiskuda ainult oma väikeste kättetasu ihade rahuldamiseks. Niisuguste võtetega võivad inimesed ainult end alandada. (A. Tupits, põl: Aga sõjaministri isikut maksab küll maha kiskuda.) ...Võtan selle asja kohe käsile. See oli ainult sissejuhatuseks, mis ma ütlesin. Ma võin Pärnu maantee maja ümberehitamise või korraldamise asjus öelda, et see ka väike inetus on, kui katsutakse seletada, nagu oleks Riigikogu juhatus selle ümberkorraldamise töö andnud vanema rühma liidri kätte hea tasu eest, sest seal nähtavasti tahetakse sorkida tolleaegset Riigikogu abimeest rkl. Martna't, kes hea mehe poolest valmis oli Riigikogu juhatuses liikmena nõu andma selle töö juures, ilma et seal keegi ühtki penni oleks tasuks nõudnud, ilma et rkl. Martna'1 selle juures muud oleks olnud, kui suuri sekeldusi ja vaeva. Aga inimesed saavad sellega toime, et nemad sedaviisi katsuvad kahtlust ilma ees tekitada. Ma ütlen, kui meie tahame oma valitsusaparaati lihtsustada, siis tuleb usaldusvahetust luua, kuna aga siin iga sammu peal katsutakse usaldust hävitada. (A. Tupits, põl: Lugege Persia shahhi.) ...Siin saavad mõned mehed Riigikogus ja ka väljaspool ajakirjanduses sellega toime, et nemad seletavad, Tõnisson olevat sõjaministri isikule kallale tunginud, kuna ta „Postimehes“ nii ja nii kirjutanud või kirjutada lasknud. Mina olen omal ajal selgesti rõhutanud, et „Postimehe“ toimetust töötab iseseisvalt. Mina ei saa Tallinnas Riigikogus viibides selleks kaasa aidata, et toimetust üksikasjades minu tahtmisel tegutseks. (J. Hünerson, põl: Aga see vaim! A. Tupits, põl: Nimi seisab all!) ...Vaadake, kui toimetust tegutseb iseseisvalt, temal on siin omad reportöörid ja esitajad, — kas siis arvate, et mina saan kõigi nende inimestega, keda siin Tallinnas nii mitmed, nii ümber käia, et kõik minu kaudu läheks!?

Kes toimetustööd tunneb, see teab, et see võimatu on.

Kui seal nüüd üksikasju ette tuuakse, siis ei saa seda sugugi minu arvele panna, kui mina ennast sellega pole eriliselt solidaarseks tunnustanud. Kui seal on irooniliselt seda maja asja Väike-Pärnu maanteel puudutatud, siis tahaksin ma teada, kas on mul asja või põhjust selle vastu välja astuda? Isiklikult oleksin mina soovitanud seda asja mitte puudutada, kui mina oleksin oma rahu pärast tegutsenud. Kui aga toimeetus arvab, et tarvis on lõhkuda, siis lõhkugu; minu isiku pärast ei tarvitse midagi tegemata jätta! Kui Riigikogu esimehele taheti esituskorter muretseda, siis teie teate ometi, et Riigikogu esimehe amet on meie riigis üks kõigekõrgematest kohtadest. Riigikogu esimees on ka välispidi palga, korteri ja esitusrahade suhtes samasse seisukorda asetatud kui Riigivanem. Kui riik oma kõrgematele esitajatele esituskorteri tahab muretseda, ja kui selle peale 2—3 miljonit marka määratakse, kas see siis tõesti on ülekohus!? (J. H ü n e r s o n, põl: Palju!) Siis võtke maha, kui aeg on, aga mis teie targutate tagantjärele!? Kui määratud on vähe või palju, aga kas keegi võib siis öelda, et seda on tehtud tollekordse esimehe isiku pärast!? Kas keegi tohib öelda, et siis, kui mina Riigikogu esimees olin, mina siin nii arusaamata oleksin olnud ja arvanud, et minu pärast midagi tarvis teha oli! Sest kui kauaks mind oleks olnud! Teadsin väga hästi, et tuuled puhumas olid, mis mind minema ajavad. Mina olin aga selles veendumuses, et niikaua kui mina Riigikogu esimehe kohal, pean riiklikkudes huvides selleks kaasa aitama, et Riigikogu esimees väärilise esituskorteri saaks, tulgu sinna elama kes tahes! Ja ainult need inimesed, kes riigielu ja riigielulisi huvisid ainult sellelt seisukohalt võtavad, kuidas see nende tulusam, kui see nende seisukohalt hea oleks, need võivad ju tulla ja öelda: tema tuli ja tahtis seda teha oma pärast. See iseloomustab neid vahelhüüdeid kui ka kirjutusi ajalehtedes eriti põllumeestekogude seisukohalt, et tullakse ja katsutakse mõnitada, nagu oleks tollekordne Riigikogu esimees katsunud oma isiku pärast esituskorteri muretseda.

Kui aga ajakirjanduses selle vastu välja astutakse, et kõrgemate sõjameeste esituskorteri peale kulutatakse suuri summasid, siis vaatame, kus see ülekohtune seisukoht on. Ja seal tahaksin öelda ühte asja: sõjaväelaste esituskorteri asjus on väljamaal niisugune praksis, et näiteks Daanis ja Hollandis on sõjaväeülemad ilma mingisuguse esituskorteri. Daani on kõigerikkam maa terves Euroopas, aga ta vähendab oma sõjaväge, ta

on oma sõjaväes korra mõttes lihtsustamise läbi viinud jne. Mitte sellepärast, et ta hädas oleks oma eelarve ja maksukoormaga, nagu meie, vaid sellepärast, et Daanis oli tarvis kokku hoida mitteproduktiivseid kulusid, et seda rohkem võiks kulutada produktiivsete ülesannete täitmiseks. (J. Kana, tõer: Seal võib teatava palga juures korraliku korteri üürida.) Kui teil tarvis on korterit selleks, et sõjaminister või mõni staabiülem ära saaks elada, siis ei tähenda see veel, et peame suuri esituskorteriid looma. (Sõjaminister J. Soots: Ei ole mingisugust esituskorteriid loodud.) ...Kui teie 2½ miljonit välja annate selle vana majakorvi peale, mis 700 tuhande eest on ümber ehitatud, mis sellest peab siis järeldama!? Kui teil oleks huvi olnud ja oleksite vaatama läinud, siis oleksite leidnud, et maja, mis maha lõhutud, oli juba niivõrd korras, et sinna oleks varsti võidud sisse minna. (Sõjaminister J. Soots: Ei olnud.) ...Kui teie võtate üleandmise akti, siis näete, missuguses seisukorras maja oli. Kui Daani ja Hollandi ei luba, et seal oleksid sõjaministril või staabiülematel esituskorteriid, kas siis meie peame esituskorteriid looma?! Veel rohkem, — kui Toompeal kõrgemale sõjaväeametnikule 8-toaline korter sisse seatakse, siis tekitab see teiste sõjaväelaste hulgas pahameelt. (Sõjaminister J. Soots: 8-toalist ei ole.) Kuipalju siis? (Sõjaminister J. Soots: I tuba vähem, kui Riigikogu asjadevalitsejal.) ...Minule öeldi, et seal olla 8-toaline korter ja remont on maksma läinud 600 tuhat marka. (Sõjaminister J. Soots: Ei ole 8-toaline, vaid üks tuba vähem, kui Riigikogu asjadevalitsejal.) ...Mina sellest keerdülesandest hästi ei tea, vaatame pärast järele. Igatahes on seal aga nii lahe korter, et teised kõrgemad sõjaväelased ütlevad, et see nende meelest on lihtsalt väljakutse ohvitserkonnale. Meie oleme kuulnud sõjaväelastelt ja Riigikogu liikmetelt, kuidas meie ohvitserid 1-toalistes korterites perekonnaga peavad elama, kuidas isegi kolonnelli aunime kandjad peavad 1-toaliste korteritega läbi ajama, siis pean küsima, kuidas see mõjub, kui üksikutele kõrgematele sõjaväelastele mitmetoalised korterid riigi poolt sisse seatakse?! See mõjub otse kui mürk. Minule jutustati pärast Jaapani sõda — härra Soots peab seda ligemalt teadma, — Jaapanis olla sõjaväes niisugune korraldus, et nooremad ohvitserid elasid kasarmutes sõduritega koos, niisamasugustes oludes, kui sõdurid. Kõik vanemad sõjaväelased ja kõrgemad ohvitserid

elasid nii lihtsalt, et ohvitserkonnas, kui ka sõdurite hulgas tundus, nagu oleksid nad üks perekond. Kogu elu oli nii lihtsaks tehtud. Kõik tunnistavad, et meie ohvitserkond elab viletsates korterites, aga kui üksikutele ülematele ja sõjaministrile seatakse sisse uhked esituskorterid, kuidas teie saate siis sellest aru!? (K. Tonkman, põl: Aga Riigikogu esimehel võib küll olla?)... Kõnelesin ju sellest, et Riigivanem ja Riigikogu esimees on kaks kõigekõrgemat riigi esitajat, aga sõjaminister on töömees; tema ei ole kellegi esitaja. (Vahelhüüded paremalt poolt.) ...Teie ju aitasite tööerakonnale läbi viia, et Riigikogu esimees ei tohi isegi komisjonides tööd teha! Niisugune on see seisukord siingi olnud. (M. Laarmann, põl: Kuidas asjadevalitsejaga on?) ...Riigikogu asjadevalitseja ei käi minu teadmise järele sõjaväe hulka. Ja mina kõnelen neile, kes tahavad näha, et meie oma sõjaväe korralduses peame arvesse võtma tõsist olukorda, aga eriti oma inimeste hingeolu ja meeolu. Ütlen teile: meie rahvusliku julgeoleku ja riigikaitse huvides ei tohita mitte midagi teha, et mürgitada seda õhkkonda, milles tuleb neil inimestel töötada! (Sõjaminister J. Soots: Teie mürgitate ja teete ainult demagoogiat.) ...Niisugused mehed pääsevad siia tõesti sisse, kes tõsisemal katsumisel läbi kukuksid... (Üldine müra.)

Juhataja **J. Zimmerman**: (he-
listab) Palun rahu!

See on nüüd üks auväärilik Riigikogu liige, kes minule vanale inimesele sedaviisi julgeb ette tulla! (Sõjaminister J. Soots: Ärge tehke demagoogiat.) ...Missugune demagoogia see on!? (Vahelhüüde paremalt poolt: Teie alatiteete demagoogiat.) Teie olete väga kõrgel kohal, kindral Soots, aga Teie ärge arvake, et Teie võite niisuguseid sõnu tarvitada! Mina ütlen päris rahulikult: Kes Teie siis olete ja mis Teie siis olete? (Sõjaminister J. Soots: Kes siis Teie olete?)... Ütlen Teile kohe... (J. Hünerson, põl: Kes Teie siis olete?) ...Mina olen see, mis ma olen! (J. Hünerson, põl: Iseennast täis, ma ütlen, ja muud midagi!) ...Olen Teid aidanud koolitada, aga kui ma oleksin teadnud, et Teie sedaviisi arenete, poleks ma selleks mitte penni andnud. (J. Hünerson, põl: Kõik on tasa teenitud!) ...Kõik on teenimata jäetud. Teie ei ole mitte väärt olnud, et Te seda olete saanud, kui Teie

sedaviisi minule kallale tungite, et teha minu arvel ainult demagoogiat. (Sõjaminister J. Soots: Teie ise teete demagoogiat, ärge tehke demagoogiat!) ...Mina olen oma eluaeg käinud püsti ja ei ole hoolinud, mis üks või teine minust arvab. (J. Hünerson, põl: Väga pahal!) Mina olen ikka kõnelenud, mida ma tõeks olen pidanud ja pean! (Sõjaminister J. Soots: Teie alati kriipsutate alla, missugused raiskajad on need sõjaministeeriumi kõrgemad sõjaväelased, aga ohvitserid, need on vaesed kannatajad. A. Tupits, põl: Ässitate! Hulgalised vahelhüüded põllumeeste rühmast.) ...Mingisugust ässitust ei ole siin, teie koristage need põhjused ära, ja siis on asi joonen. (J. Holberg, põl: Härra Tõnisson, pahempoolsed on palju paremini end meie sõjaväelaste vastu üleval pidanud, kui Teie täna. Sõjaminister J. Soots: Ainult mundritest rääkisid. L. Johanson, stp (põllumeeste rühma poole): Teie käisite Vene saatkonnas lakumas!) ...Mina olen kõnelenud seda, mis on enne mind kõneldud juba sellesama eelarve arutamise puhul, ja millest kõneles ka rkl. Laidoner. (J. Holberg, põl: Teie tahate kõrgematele sõjaväelastele öelda—minge minema. Sarnane juhtumine pidi juba korra ette tulema, siis pole kellelgi juhtida—minge siis ise juhtima.) ...Missuguse sõnaga olen ma selleks põhjust andnud? (A. Tupits, põl: Terve õhtu!) ...Terve õhtu olete Teie ainult vahetpidamata vahele hüüdnud ja ei lase mind kõneleda. (A. Tupits, põl: Teie kõne pole kuulamise väärtki!) Kui mina siin asjaolude peale tähendan, siis pean mina loomulikuks neid asju, mis sügavasti mõjuvad, ja millele tähelepanu ei pöörata, alla kriipsutada, et need kõrvaldataks! (L. Johanson, stp: Lugege Einbundi ja Tupitsa artikleid, häbi on lugeda!)

Juhataja **J. Zimmerman**: Kuu-
lutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 7.40 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 8.00.

Koosolekut juhatab abiesimees **J. Zimmerman**.

Sekretäri kohal sekretäär **J. Holberg.**

Juhataja **J. Zimmerman:** Riigikogu koosolek kestab edasi.

J. Tõnisson (rhv): Austatud Riigikogu liikmed! Üksikuid nähtusi meie riigikaitse alal käsitades on minust kaugel olnud mõte, mingil viisil demagoogiat teha, liiati veel kuidagi ässitavalt mõjuda, vaid mina olen üksikuid tõsiasju puudutanud selleks, et neid asju, mida soovitavaks ei saa pidada, kõrvaldataks; mitte et kellegi vastu pahameelt esile kutsuda, vaid hoiatades näidata selle peale, mis soovitav ei ole, et seda muudetaks, ilma et mina oleksin kuidagi viisi ainult negatiivselt tahtnud mõjuda. Minu arvates on seda seisukorda tarvis selgitada, kuidas meie oma asju tahame ajada. Kui tõsiasju, mis laialiselt teada, ja õieti halvasti mõjuvad, katsutakse olematuks teha vaikimise teel, ilma et neid kõrvaldataks, kas teie siis arvate, et see hästi mõjuks kellegi peale?! See just ässitaks. Kui aga meie lausa asju nõnda nimetame, nagu nemad on, siis on ometi selge, et ei ole ohvitser ega sõdur meil Eestis nii alacaline, et ta laseks tõsiasjade tõemeelsest valgustamisest välja kurnata mingisugust ässituse tendentsi. Ainult siis, kui meie katsume kuidagiviisi varjata asju, mida meie ei saa õigeks pidada; kui meie katsume siluda ja värvida seda, mida tuleks parandada, kaob usaldus laiemates hulkades, võib olla ka meie sõjaväelaste keskel ära. Kui meie aga selgitame asju, kui meie tuulutame neid mitte ässitamiseks, vaid tõsiselt ja positiivsete püüetega neid parandame ja aitame korraldada asju, siis ainult võime meie edasi saada.

Kui meie nüüd sellelt seisukohalt olukorda hindame, siis pean ma aga selle peale rõhku panema, et meie peame oma asjaajamist sõjaministeeriumis ka selle poolest muutma, et välispidise esitamise kulud võimalikult kõrvale jääksid. Meil on riigi eelarves esitussummade hulgas Riigikogu esimehel 750.000.—, Riigivanemal — 750.000.— jne. Ja sõjaministeeriumil — 900.000 marka! Kuidas seda siin seletada? Kas teie arvate, et see koduseks tarvitamiseks jääb. Eelarve on avalik ja kõigile kättesaadav. (A. Tupits, põl: Vanad noodid panete jälle peale juba.) Mis tähendab „vanad noodid“? Minul ei ole vana ega uut nooti, minul on selge seisukord silma ees, et mina siin eelarve-kõnes asju objektiivselt ja riiklikult seisukohalt käsitan. Ja mina ütlen, kuigi oleks seal vahest ühel või teisel puhul soovitav võõraid vastu võtta, siis peab see ometi lihtsalt minema: joome ainult kas või teed, ainult istume laua ümber võõrastega, aga hakkame kokku hoidma! (J. Uibopuu, rhvsv: Kas igakord on

nii lihtsalt tehtud, nagu Teie praegu räägite?) Minu valitsuse ajal ei olnud küll kuigi palju võimalik riiki „esitada“, ehk küll siis palju võõraid meil oli. Mis Vabariigi Valitsusse puutub, siis oleme seal tõesti nii öelda teed joonud. Ja ma pean ütleva, kui Riigikogu liikmed minu kui Riigikogu esimehe juures käisid, siis andsin mina ka ainult teed, ja meie kõne oli ometi väga tagajärjerikas, sest seal algatati mõtteid, mis pärast käima pandi meie riikliku elu korraldamises. Ei ole tarvis enesele ette kujutada, nagu saaksime meie kellegi peale selle läbi mõjuda, et meie suurelt võõraid vastu võtame. Meie võimist tuntakse, ja väljamaalased hindavad just seda, kui meie hästi kokku hoiame, iseäranis kui meil kaitseministeeriumi alal võimalikult lihtsalt tegutsetakse. See ei alanda meid mitte põrmugi. Ja sellepärast arvan mina ka, et see ei ole mingi demagoogia, kui mina rõhutan, et meie siin kokku hoida võime. Ja arvan, et Riigikogu eelarve-komisjon siin järeldusi tegemata ei jäta.

Meil on selle üle palju kõneldud, et meil on palju kulutatud sõiduabinõude peale. Eriti on autoküsimusest suur küsimus tehtud ka ministrite suhtes. Kuid mina arvan, et siin ainult autode ärakaotamisega edasi ei saa. Siin näeme, et meil sõjaministeeriumi jaoks on sõidukulused võrdlemisi palju arvesse pandud, nimelt — sõiduabinõude muretsemine ja korrashoid 3.894.000.— ja nende ülevõltpidamiseks — 1.997.000.— Siseministeeriumil ei ole need summad ka mitte väiksed. (Siseminister K. Einbund: Üldse ei ole meil sõiduabinõusid.) Siin ma loen: sõidukulud — 1.061.200.— (Siseminister K. Einbund: Piirivalve — muidugi seal on hobused.) ...Mina ei kõnele mitte ainult sõjaministeeriumi keskasutusest, vaid ma kõnelen sõja- ja siseministeeriumist. (J. Laidoner, põl: Aga ma ütlen, et meie sõjaministeerium on väga vähe varustatud sõiduabinõudega, ja 1. detsembril tuli see kõigerohkem ilmsiks.) Siin on minul ühelt poolt mõttes sõidukulud keskasutuses. (Siseminister K. Einbund: Meie laseme aga jalgsi, ei ole meil ühtki autot järele jäänud.) ...Kuid poliitseiülematel on autod ja seal sõidetakse ikkagi. (Siseminister K. Einbund: Meie sõidame ainult oma raha eest.) ...Minul on siin andmed, et väljaspool on asi teisiti korraldatud. On näites vanades rikkastes riikides olemas niisugune korraldus, et on autoraamatud, mida eraorganisatsioonidega kokku leppides kasutatakse, nõnda et sõiduvõimalus ikka on olemas, ilma et ülearseid kulusid tekiks. Meil on kõneldud ühisest

autogaraashist, kuid sellestki ei ole midagi välja tulnud. Meil ei ole midagi kuulda olnud kokkulepetest eraorganisatsioonidega, autoraa- matute tarvituselevõtmisest või teistest abinõudest, mis aitaksid meil kokkuvõtteid korraldada. See kõik on, mida võib kaaluda. Ei taha öelda, et seda peab kohe teostatama, vaid on tarvis mõtteid liikuma panna ja ennast kokku võtta, muidu meie edasi ei saa.

Siin arvan aga, et üksikute asjade puudutamise sõjaminesteeriumi alal ei ole võimalik, sest siis pean ma liig palju aega nõudma ja ühtlasi võidakse seda asja kaaluda eelarvekommissjonis. Kuid ma usun, et mõned asjad tulevad siiski veel ära tähendada. Meil on näiteks sõjaväele varustuse muretsemise juures tegutsenud nõnda, et üksikud inimesed on väljamaale komandeeritud, ilma et nad oleksid nende ülesannete jaoks õieti ette valmistatud ja ilma et nad ühtepuhku oleksid meie välisesitusega ühendusse astunud. Ja seal on siis ka juhtunud, et on üksikuid suuremaid asju omandatud, nõnda et kursivahede kui ka teiste kulude poolest on läinud need asjad kallimaks kui teistel riikidel. Meil on välisesitused enam kui üks kord rõhutanud, et mitte ainult eraettevõtjad, kaubaärid jne., vaid eriti just riigiasutused, kui neil väljaspoolt midagi osta on, peaksid pöörama meie välisesituste poole, et seal ette valmistataks kõik need küsimused, ühendusi loodaks jne. Võib olla saaks seal asjatundjate abiga ostusid nõnda korraldada, et nad odavamaks lähevad, kui siit esitajaid välja saates, kes sealseid olusid ei tunne ja sellepärast asju palju vähema edukusega ajavad, kui meie esitusi kasutades. Meil on just välisesitajate poolt riigikontrolli suhtes rõhutatud, et komisjonide süsteem tuleb ära kaotada. Ei näe, misjaoks sarnastel kordadel, kus seadus ei sunni komisjoni peale, ikka veel kollegiaal- seid esitusi tarvis luua, et üksikuid asju korraldada! Kui meie tahame reformi läbi viia oma riikliku aparadi korralduses, siis ei saa meie enam ootama jääda, et seda ühekorraga tervel rinnal katsume käsile võtta, vaid seda tuleb teostada samm-sammult. Kuid seda püüet ei näe ma tegevas töös. Võib olla, tuleb meil veel eriti üldiselt kokku kõnelema eelarvekommissjonis, et krediitide tarvitamise poolest meil katsutaks hästi ratsionaalselt tegutseda. Meil on küll vahest ülekohtuselt liialdatud, kui on öeldud, et aasta lõpul krediite uisapäisa on ära kasutatud, et aga mitte lasta neid krediitide sulguda. Ei usu, et seal just sihilikkus valitseb, vaid see on seletatav selle läbi, et krediitide ei ole saadud aegsasti kätte, ja nii ei ole neid saadud aegsasti ära kasutada. Kuid selle juures tundub ometi, et üksikute krediitide ärakasutamisel oleks võidud ettevalmis-

tustööd juba varem teha, kui krediitid avatud. Siis oleks vist lugu nii kujunenud, et tarvete ostmise oleks ruttu läbi viidud, niipea kui krediit avatud, sest et asjad olid juba ette valmistatud. Kui aga krediit, ütleme, riigikassa või rahaministri poolt alles sügis-suvel avatakse, siis kujuneb lugu nii, et muidu ei saada aasta lõpuks enam ostuga toime, kui peab harukordselt kiirustama. Kui aga juba kõik sammud on ette ära tehtud, siis saadakse ruttu ära kasutada krediite, kuigi riigikassa seisukohalt saadakse need alles hilja tarvitamiseks avada. Siis ei ole ka enam etteheiteid, et isegi meie sõjaväele tehtud ostud liig kalliks lähevad. Seda ei saa aga muidu läbi viia, kui sõjaminesteerium, kui ka teised ministeeriumid peavad veendumusest läbi käima, et igauks omalt kohalt peab kaasa aitama riik- likule kokkuvõtmisele. Kõiksugused ilusad deklaratsioonid ei aita, vaid elav tegu on siin otsuseandja!

Sellelt seisukohalt ei saa ma aru, kuidas võidi omal ajal meie sõjaväelaste pensioniseaduse käsitamisel pensioni määrusti nii välja kujuneda lasta, et seal võimalikult paljud, isegi sõjaväelaste omaksed pensioni saavad. Mulle öeldakse, et see eksitus on. Kuid mulle jutustati, kuidas ühe leitandi palk on olnud kõige varustusega kokku 12.500 marka, kuna tema lesk saab pensioni 18.000 marka! (Sõjamine- nister J. Soots: See on eksitus!) ...Võib olla, et see eksitus on, aga siis tean mina teise juhtumise, et üks sõjaväelane, kes on pensioneeritud, väga auväärt mees, jällegi suuremat pensioni saab, kui tema palk on olnud. Minu arvates peaks kas või pensioniseadus revideerimisele võetama, et iseäranis sõjaväelaste omaksed mitte liig soodustatud ei oleks pensioni saamise suhtes. (Sõjamine- nister J. Soots: Lesk saab ainult pool sellest, mis mees sai.) ...Pea kontrollerima, kas minu allikas õige on. (Sõjamine- nister J. Soots: Lapsed saavad ka, iga laps saab ühe kuuendiku, aga üldsummas ikkagi rohkem ei saa, kui mehe palga.) ...Võib olla, et see siis minu allika poolt ekslik teade on, aga mina tegin sellest niisuguse järelduse, et tarbekorral meie peaksime seaduse revideerimisele võtma, ja et meie ametnik- kude omaste suhtes peame ainult seda tege- ma, mis hädatarvilik on.

Need oleksid üldised märkused nende ministeeriumide kohta, kus meie nende juhtide edasitöötamise peale vaadates võime järeldada, et üksikud krediitid on nii väljen- datud, nagu nüüdsed valitsuskondade juhid seda tarvilikuks peavad.

Rahaminesteeriumist ma eriti kõnelema ei hakka, vaid puudutan pärast üksikasju, aga

eriti tahaksin ma kõneleda teedeministerruumist ja nimelt raudteevalitsusest. Sest seal on väga suurte summadega tegemist, nimelt erakordsed summad kokku 1 miljard 425 miljonit. See on niisuur summa, et selle käsitlemisest oleneb väga suurel määral kokkukohide rahuldamine riigi eelarve alal ära. Kui seal katsutakse võimalikult kõiki krediite kasutades igatpidi kokku hoida, siis annab see nii suure summade läbikäigu juures õige suuri tagajärgi. (J. Uibopuu, rhvsv: Teie soovitate 40 miljonit krediiti anda Lelle-Eidapere raudteele ilma eelarveta.) ...Ega ma sellest nüüd ei kõnele, kuidas Teie krediiti määrate, vaid ma kõnelen sellest, kuidas Teie neid kasutate! Sealsamas Eidaperes võib neid krediite kasutada otstarbekohalt ja otstarbekohaselt. Ja mina kõnelen siin, et seal tuleks raudteevalitsusel äärmise kokkukohoidmisega tegutseda. Kuid on tunda, et asi sellepolest seal korras ei ole. Jätan vanad asjad kõrvale, sellepärast et seal öeldakse, need olla meie esimestest aastatest pärit. Kuid mulle jutustatakse nüüd, et tunamullu tellis raudteevalitsuse varustusosakond 23.083 palki. Palgid telliti metsade peavalitsuselt raudteeülemale nõusolekul. Tarvitajad osakonnad — teede- ja veoosakond nõudsid ainult 13.655 palki. Hiljem jättis ehitusosakond suurema osa nendest palkidest tarvitamata, ja raudteeülemale nõusolekul anti ehitused nõnda välja, et ettevõtjad võisid oma materjali tarvitada, ja palgid jäid seisma. Palgid seisis ladus koorimata kunni juulikuuni, mil nad siniseks muutusid ja tõukudest läbi olid söödud. Selleaegne teedeminister Kark juhtis 8. juulil 1924. a. kirjaga nr. 2374 raudteevalitsuse tähelepanu selle peale, tähendades, et materjalide muretsemises on otstarbetult ja kavata tegutsetud, ja nõudis liigsete palkide realiseerimist. Sama nõudmist kordas ka riigikontroll. Kuid alles 1924. aasta lõpul ja 1925. aasta algul saeti palgid Sonda ja Püssi jaamade läheduses olevates lauavabrikutes ära, mil nende väärtus oli langenud 20% võrra! Lauad veeti Nõmme lattu, kus isegi 1920.—1921. aastal Kuigatsi metsast veetud laudu umbes 35.000 kuubikjalga kõdunes, ja missuguseid raudteeülem riigikontrolli ja alamate ametnikkude nõudmise peale ei realiseerinud. Praegu leidub raudteeladudes neid laudu veel küllaldaselt arvul. See ometi ei näita, et seal oleks asja aetud hoolega ja otstarbekohaselt!

Küttepuude muretsemine ja vedu on korraldatud just otstarbekohasuse nõude vastaselt. Küttepuude ostmine sündis kavata. Tagavarad olid liiga suured, ja umbes 5000 kuubiksülda puid kaotas oma väärtusest kunni 40%! Eriti Tallinna külje all Mustjõe laos

seisis 3795 jooksvat sülda puid 4 aastat. Kahju on saadud umbes 3.000.000 marga suuruses. Samal ajal, kui niisugused suured puudeladud tagavaras seisis, leidis raudteevalitsus tarvilikuks Inglismaalt 8½ tuhat tonni kivisütt osta, milleks välisvaluutat kibedal ajal tarvis oli.

Puude veoga laost lattu sünnib päris iseäralikke lugusid. Näiteks veeti Petseri laost Järva-Jaani lattu umbes 1000 jooksvat sülda 12 versoki pikkusi küttepuid 38 tuhandemargalise veokuludega. Neid puid oleks aga võinud kohalikus Koeru metskonnas valmistada. Samal ajal valmistati Koeru metskonnas 16. versokilisi puid ja saadeti neid ümberlaadimisega Tamsalu jaamast vastusuunas laiarööpalisele raudteele. Läänud aasta sügisel veeti küttepuid Antsla laost Tapale ja Mägiste laost vastusuunas Valka. See on ju nagu hullumaja lugu! Või jälle Petseri laost Võru lattu ja sealt tagasi, Petserist mööda, Irboska lattu! Niisugused raudtee ajaloos tundmatud raudteematerjalide vedod on sünnitanud väga tuntuvaid kuluseid.

Raudteematerjalide ostmine ja muretsemine sünnib otstarbekohalt, ja pannakse sellega kapitaali asjata seisma. Näiteks on raudteematerjalide lattu ostetud materjali tihti nii suurel arvul, et neid mitmekümne aasta tarviduseks jätkuks. Nii seisis hiljuti ajalehes teade, kuidas raudteevalitsus vedurite jaoks oli muretsetud suure hulga vasktorusid, mille tagavara mitmekümne aasta peale jätkuks! Riigile on raudteevalitsuse ostuga ligi 8 miljonit marka kahju sündinud, mida riigikontroll süüdlastelt sisse nõuda kavatseb.

Ma ei hakka siin üksikasjadest nii palju kõnelema, aga hiljuti oli jällegi juhtumine, kus suurem summa — 8 miljonit — maha kirjutati. Kulude kokkukohoidmiseks võiks siin palju ära teha.

Edasi — kui näiteks kütte asjus katsuti põlevkiviküttele üle minna, siis mäletan, 1920. aastal maadles tolleaegne teedeminister Sakk kõigest jõust raudteevalitsuse meestega, jäi aga alla. Ainult niipalju saadi kätte, et katseid tegema hakati, aga need läksid edasi, kunni alles mullu saadi õieti läbi suruda, et põlevkivi raudteel tõesti kütteks hakati tarvitama. (K. Virma, stp: Valitsus olla otsustanud...) ... Võib ju olla, seal on osanud siis vast raudteelased jälle selgeks teha vastupidiseid seisukohti.

Sellejuures on nüüd koosseisude poolest, minu arvates, tarvis eelarve-komisjonil ikka tõesti asjatundjate arvamist eriti ära kuulata ja vaadata, kas seal mitte õige ei ole, kui öeldakse, et isegi viimastel aastatel juhtivaid kohti teatava mõttega raudteevalitsuses juurde on muret-

setud. Nii asutati raudteel tulude kontroll, siis kui töö vähenes, kuna enne kaubandusjaoskond selle tööga hakkama sai. Ei hakka üksikasu ette tooma, aga siin on väga huvitavaid andmeid, mida eelarve-kommisjonis võib ära kasutada, kuidas seal ära kaotati liikumisosakonnas revidendid jne., pärast aga jälle soetati juurde üksikud kohad, mille peale pandi teatavad ülesanded, et aga sellel teel teatavatest isikutest lahti saada! (Vaheühüüe pahemalt poolt: Ökonoomia.) Raudteeülemal on kantseleisekretäär ja asjaajaja, kuid nende juurest on eraldatud personaallaudkonna juhataja, kellel veel isegi abi on. Mõlemad olla nad endised vedurijuhid. Niisuguseid ametnikke ei ole tarvis, kui tahetakse kokku hoida. Kui tahetakse kokku hoida, siis võidaks raudteeülema kantseleis neid asju ajada. Läänud aastal kaotati ära kolm kaubandus-revidendi kohta. See töö oleks pidanud liikumisrevidentide keskel, kus tööpuudus valitseb, ära jaotatama. Nii suur see liikumine ei ole, et teda ei jõuaks kontrollida olemasolevad nooremad ja vanemad rongidekorraldajad, tehnilise jaoskonna juhataja ja liikumisjaoskonna juhataja. Siin aga saadi asjast kergesti üle; eelarvest läksid läbi mingid laudkondade juhatajad, ja nende peale on nüüd pandud samad korraldused!

1924. a. kaotati ära vanema revidendi koht, kuid 1925. a. läks see koht uuesti eelarvesse läbi.

Igatahes raudteevalitsuse mehed on osanud selgeks teha, et kõik need kohad tarvilikud on, aga seal peaks veendumus ulatama ka raudteevalitsusse, et siin ei ole tarvis vägikaigast vedada ja krediite välja käristada, vaid see peaks igale kodanikule arusaadav olema, et see meie ühine asi on, kui meie siin kokku hoiame. Seal ei ole muud teha, kui et seal tõesti Vabariigi Valitsus kui ka Riigikogu oma mõju maksta paneks, et see olukord muutuks ja — meeoleolu muutuks!

Ei taha üksikutest ministriumidest pikevalt kõneleda. Ainult haridusministeeriumi alal pean tähendama, et meie hariduskava teostamises on viimase laialdase koalitsiooni-valitsuse päevadel sisemine murrang ette valmistatud, sellepärast et üldhariduse arvel rohkem või vähem katsutakse kutseharidust laiali laotada ja süvendada. See kavatsus ei ole veel lõpule viidud. Oleks ainult soovivat, et praegune valitsus kõige oma lühikese kestuse peale vaatamata, siin seda üldist suuna ei hakkaks muutma, vaid et algatud uuendustööd edasi areneksid selles sihis, mis tarvilik on, ja meie võiksime oma kutseharidust süvendamise ja tõstmise teel kindlustada. Sellega aitaksime meie oma majanduslikku

iseseisvust kindlustada, suurema võime ettevalmistuse teel. Kuid siin on minu arust ikkagi veel ära tähendamata mõni sihtjoon, millest minu arust ka seda suurt murrangut meie kutsehariduse alal läbi ei saa viia. Nimelt on meil tööstuse ja kutsekoolides kutsehariduse osakonna juhataja seletust mööda üle 2800 õpilase praegu ennast ette valmistamas. Nagu ma kuulen, on põllutööministeeriumi all seisvates põllutöökoolides tänavu 810 õpilast. See on nüüd endisega võrreldes tuntavalt suurem arv, kuid ikkagi ei võimalda, iseäranis põllutöökoolide kasvandikkude tõus meil loota, et meie sel teel oma rahva keskel tarvilikku kutseharidust peakutsealal, see on põllumajanduses, suudaksime läbi viia. Kui meie tahame ainult põllutöökoolide abil kutseharidust laiali laotada, siis ei jõuaks meie seda lihtsalt ainelistel põhjustel teostada. Sest 1922. a. ja 1923. a. andmete järele läks meil põllutöökoolides üks kasvandik maksma läbisegi üle 18.000 marga, kui meie tahame kutseharidust laiali viia just põllumajanduslikul alal, siis peaks meie koolides olema tuhanded õpilased. Siin aga tekib küsimus, kas meie suudame nii palju iga õpilase peale kulutada, kui meie algkoolis samal ajal 3.400 marka välja andsime õpilase peale, ja ka keskkoolis andsime iga õpilase peale samal ajal välja umbes 7.500 marka. See summa on nüüd tõusnud üle 10.000.— Põllutöökoolide ja õppeasutuste kulukus on nende summadega võrreldes ikkagi nii suur, et meie sel teel kuigi kaugele ei jõua. Pealegi on veel küsitav, kas suur osa põllutöökoolide õpilastest, iseäranis 2- ja rohkemaastaste kursusega põllutöökoolide õpilastest tõesti tagasi lähevad oma endisele kutsele, meie põllumajanduse tegelikule tööle. Suur osa ikkagi järele instruktorite kohtade järele ja võõrdub ära tegelikust tööst. Meil on aga hädatarvilik, et meie saaksime ruttu ja suurel hulgal ette valmistada inimesi, kes meie põllumajanduse alal tööd süvendaksid ja viljakamaks ning edukamaks muudaksid.

Seal on nüüd huvitav kuulda, kuidas isegi Saksa majandusteadlane Kurt Albert Gerlach, Daanimaa osa ilmamajanduses oma raamatu 1924. a. väljaandes käsitades leiab, et nende tegurite hulgas, mis Daanimaa majanduse on ilmamajanduses praegusele kõrgusele viinud, esimeses järjekorras tuleb võtta Daani rahvaülikooli. See on seda huvitavam, et siin tegemist pole ühekülgse hindamisega, mis sünnib vast rahvaülikooli sõbra poolt, vaid siin on teisest rahvusest majandusteadlane, kes asju kainelt hindab. Ja meie näeme, et just rahvaülikoolidest läbikäinud teadlike kodanikkude töö see on, mis on Daanis majandusliku ühistegevuse, ühtlasi aga ka põlluma-

jandusliku süvenduse teostanud. Ja kui seal 257 tuhat kodanikku on 1844. aastast kuni 1915. aastani rahvaülikoolist läbi käinud ja 40% Daani põllumajanduse alal tegutsejatest on rahvaülikooli haridusega, siis saame meie aru, et siin suure rahvusliku jõulise teguriga tegemist, mida ka meie peame ära kasutama.

Meil on rahvaülikooli nime all käima pandud linnades ülikooli laienduskursused, mis Inglis-, Ameerika mõtte järgi välja kujunenud. Meil on ülesanneteks kutsetöös seisjatele koolieast väljajõudnud inimestele teatavas kavakindlas ettekandes süvendatud teadmisi muretseda. Kuid Daani põhjamaa rahvaülikool on sootu midagi muud. Meil oleks tarvis, et meil nimetuse poolest ehk terminoloogiliselt siin hakataks ka vahet tegema et meie sennised linna-rahvaülikoolid kas rahvalikkude ülikoolikursuste või ülikooli laienduskursuste, igatahes mõne teise nime saaksid ja et põhjamaa rahvaülikoolide nime all meil Daani rahvaülikoolile vastavad rahvaülikoolid laiali hakkaksid lagunema. Kõik maaelanikud peaksid hakkama selles nägema niisugust rahvuskultuurilist allikat, millest ammutada võib teadmisi see, kes on algkoolis käinud ja tegelikku ellu astunud, igatahes üle 17 aasta — muidu aga vanuse peale vaatamata. Kui meil tahetakse ruttu jõudusid ette valmistada, siis on põhjamaa rahvaülikooli korraldus selleks kõigesoodsam. Seal ei õpetata klassisüsteemi järgi, küsimismeetodi käsitamisel, vaid seal tarvitatakse loengute meetodit. See võimaldab suurel hulgal inimesi vastu võtta, ilma et rahvaülikooli töö takistatud oleks. Sellel teel käib juba praegune esimene rahvaülikool Kundas ja võib juba vastu võtta 75 inimest. Seda arvu võidakse vahest tõsta kuni sajani. Ja meie võime läbistikku öelda, et iga rahvaülikool võiks töötada kahe kursusega, kui meie Daani eeskujul hakkaksime tegutsema, nõnda et esimese 5 kuu jooksul, novembrist aprilli alguseni, käsitatakse rohkem ilmavaatelisi ja ettevalmistavamaid aineid kutsealale, aga teisel talvel võidakse siis süvendatud kursus põllumajandusliku kutsehariduse omandamiseks läbi võtta. Meie võiksime, kui ruumid lubaksid, läbistikku korraga 100 inimest vastu võtta. See tähendaks, et meie igal kevadel võiksime igast koolist kuni 100 inimest välja saata. Kui igas maakonnas oleks ka ainult üksainus rahvaülikool, ja neid ainult 10 oleks, siis meie saaksime ometi igal aastal 1000 inimest välja saata. Meie võiksime sellel teel kiires korras sarnaseid selge ilmavaatega isamaalisest vaimustusest kantud inimesi oma põllumajanduse alale saata, kes kutsetöösse

süvenedes palju edukamalt töötada võiksid, kui sennised inimpõlvad meil seda on suutnud. Selle juures oleksid kulud meil sarnaste rahvaülikoolide juures nii odavad, et meil neist kuludest ilma suuremate raskusteta üle saada võimalik oleks. Selles mõttes täidaksid meie põhjamaa rahvaülikoolid kahepoolseid ülesandeid. Nad valmistaksid ühest küljest tarvilikke erikutselikke jõude meie põllumajanduse ala tööle kiires korras ette, ja oleksid teiselt poolt meil aineliselt kantavad ja elluviidavad. Selles mõttes oleksin ma heameelega näinud, et praegune haridusminister oleks oma eelkäija jälgedes edasi sammunud, eriti meie rahvaülikoolide ellukutumiseks ka ainelist abi aidanud muretseda. Meil on aga nüüd kui ka mullu ainult 1.500.000 marka rahvaülikoolide jaoks arvesse võetud. Sellest summast kaetakse meie linnades töötavate ülikoolide toetus, ühtlasi tuleb sellest rahast esimesele Virumaa rahvaülikoolile sisseseade täiendamiseks abi anda. Sest nagu koolijuhataja teatab, on suureks takistuseks rahvaülikooli töös sisseseade puudulikkus. Ühiskond peaks meie siin ka aineliselt jõudumööda abiks olema, meil ei tohita lootma jääda ainuüksi riigi toetuse peale, eriti rahvaülikoolide asutamisel ja ülevalpidamisel. Kuid praegu on ikkagi seisukord nii kujunenud, et meie rahvaülikooli kui ühiskondliku algatuse poolt ellukutsutava ja ülevalpeetava haridusasutuse siiski oma üldhariduslike asutuste võrku peame võtma, et rahvaülikoolide ellukutumist kiirustada ja ühiskonnale rahvaülikooli tegeliku töö läbi virgutust ja vaimustust võimaldada. Selles mõttes arvan mina, et haridusministri poolt peaks siin tagantjärele algatus tulema ja Riigikogu sellele algatusele igapidi vastu tulema. See oleks meile rahvuskultuuriliselt, eriti aga rahvamajanduslikult enam kui tähtis.

Meil on eriti nüüd majandusliku kriisi ja meie maksukoormatuse raskuse vaatlemisel tähtis, et meie pessimismi otsa rippuma ei jääks, nagu meie osalt kuulsime läbi kõlavat kurba põhiheli rahaministri eelarve-kõnест. Kui meie eriti kuulsime, et meie maksukoorma vähendamine vaevalt loodetav on riigiaparaadi lihtsustamise ja ametnikkude arvu kokkutõmbamise teel, siis olen ma juba algusest selle peale tähelepanu juhtinud, kuidas tarvis ei ole nii pessimistlikult selle küsimuse peale vaadata. Kuid ma olen eriti rõhutanud, et sarnase uuenduse, mis tõesti meie rahvusliku maksukoorma alandamiseks ja meie rahvamajanduse edukuse võimaldamiseks lootust annab, võib läbi viia ainult teatavate suurte eelduste loomisega. Meil on nende eelduste loomisel tähtis, et meie oma kultuurilist jõudu

kõikkülgsest tõstes, ühtlasi riikliku organisatsiooni katsuksime välja arendada ja oma valitsemisaparaadi otstarbekohaselt korraldaksime ja nõuaksime, et seal ökonoomilise printsiibi või majandusliku põhimõtte järgi käidaks, mille järgi tuleb võimalikult väheste kuludega võimalikult palju kätte saada. See ei ole aga võimalik ilma, et meie omale selgeks teeme, et meil valitsus üksinda ei suuda kõike ära teha.

Kui meil pilklikult arvustades meie riigikorraldusele ette on heidetud, et meil maksmas on rühmadevalitsus, siis on sellega enam-vähem halvaks panevalt tahetud näidata, et Vabariigi Valitsus on alla surutud Riigikogu komisjoni seisukorda. Kõige selle juures on püüdeks olnud seisukorda halvalt hinnata, kõike seda maha teha, mis meil on, ilma et oleks tõesti teiselt poolt katsutud küsida, kui need puudused meil tõesti olemas on, kuidas siis nendest üle saada!

Seal oleks minu arvates kõigepealt tarvis enesele selgeks teha, et meil Riigikogu ja valitsuse otsekohene vahekorrd see ei ole, mis oleks põhjust andnud etteheidete tegemiseks, nagu ei oleks valitsusel küllalt võimu ja küllalt tegevusvabadust ning tegevusvõimalust. Meie oleme küllalt näinud, kuidas Riigikogu sihlikult on keeldunud valitsuse tegevusesse segamast, kuidas isegi sooviavalduste vastuvõtmise juures eelarve arutamise puhul, samuti ka üksikute ülemineku-vormelite hääletamisel, on ikka selle peale rõhku pandud, et Riigikogu ei tohi tungida valitsuse alale ja valitsuse võimkonna piiridesse. Sellepolest ei ole minu arvates tarvis põhiseadust iseäralikult maha teha. Ei ole ka võimalik Riigikogule kui niisugusele etteheidete teha, vaid üldiselt on riigiõiguslik vahekorrd rahvaesituse ja Vabariigi Valitsuse vahel põhiseaduse mõtte järgi selge. Põhiseadus ise ei võta Vabariigi Valitsuselt tegevusvabadust ega tegevusvõimalust. Kuid ometi on tegelikult minu arust seisukord nii välja kujunenud, et meie sellega juba rahuldatud ei saa. Tõdepolest on meil rühmadevalitsus maksmas, ja minu arvates rühmadevalitsus väga halvalt kujul! Meil on valitsuse kujundamisel, kui ka Vabariigi Valitsuste tegutsemisel otse nagu mõne varjuseina taga rühmad oma mõju maksma pannud, on oma esitajate kaudu valitsuses, aga veel enam välise mõju avaldamise teel oma tahteid osanud läbi suruda. Sellega on tähtsal määral halvatud valitsuse vaba algatus kui ka algatuste teostamine.

Eriti on lugu meil paha selle poolest, et meil poliitilised rühmad Riigikogus ei ole ikka nõnda tegutsenud, nagu meie rahvuslik huvi ja nagu meie riiklik elunõue seda oleks

tarvilikuks teinud. Proportsionaalse valimissüsteemi alusel on rühmadeks killustumine suureks läinud. Sellejuures on võimalikuks saanud, et meil huvi rühmade tekkimiseks on üsna loomulikuks ja harilikuks kujunenud.

Ei ole kellegi saladus, et nõndanimetatud parlamentarismi kriis mitte ainult ei väljendu rahvaesituse tahteavalduse raskuste kujul, mille tagajärjel rahvaesituse korraldus ei luba kindlat enamustahet välja kujuneda, vaid see kriis põhjeneb eriti selle peal, et meil endine seisuslik põhimõte uudse olukorra kohaselt enesele väljendust otsib. Meil on hakanud uudsed seisused osa etendama endiste ajaloolikult väljakujunenud seisuste asemel.

Kui üldised seisused või „*etats généraux*“ Prantsuse revolutsiooni liikumise ajajärgul kokku varisesid, siis tuli see sellest, et kolmas seisus nõudis oma õigusi. Siis hakkas uus arenemisajajärk peale, mis tõi uusi jõude tegevusesse riigielus eriti rahva sotsiaalse elu korraldamisel. Sestsaadik, kui neljas seisus omale teed on katsunud läbi murda, et ennast maksma panna, on just parlamentaristliku korra alustel poliitiline võitlus iseäranis Kesk-Euroopa maadel vooganud selleks, et ülespoole tungivaid ollusi aidata rahuldada oma nõuete poolest uue korra all. Selle juures on üldine parlamentaarne kord oma paindumusga võimaldanud jõudude ümberkujundamist uute olude kohaselt.

Endised ajaloolised seisused on kadunud, aga uued seisused on meie silmade all esile kerkinud. Meil ei ole praegu enam aristokraatiat riiklikus ega ka rahvaste avalikus elus selle ulatusega, mis enne. Nüüd on aga rohkem arenenud maadel mõjul industriikaptendid, suurkapitaali esitajad. Tööstust ja äri juhtivad mehed hakkavad suuremat mõju omandama kui ajalooline aristokraatia seda kunagi on suutnud enese kätte kiskuda. Nende mõju ja võim süveneb eriti sellepärast, et nende mõjuavalduse vahendid on palju mitmekesisemad ja kaugemaleulatavamad, kui see feodaal korras või autokraatlikus korras kunagi võimalik on olnud. Meie näeme, kuidas keskseisustes on välja arenenud küll pangaristokraatia, küll tööstus- ja kaubandusettevõtete tehnilised jõud ja juhtivad ollused. Meie näeme, kuidas üksikud seisused, uudsed seisused välja kujunedes ühtlasi katsuvad ühiseid huvisid maksma panna ka riiklikus elus. Eriti on kutseliste huvide esitus selle peale sihitud, et poliitilist võimu ära kasutada majanduslikkudes huvides. Kuid meie teame, et eriti 19. aastasaja teisest poolest peale ainult tööväe enesevabastuse või emantsipatsiooni liikumine ei ole katsunud poliitilist

võimu oma klassivõitluse huvides ära kasutada, vaid ka teised uudsed seisused, eriti kutsehuvi ringkonnad lähevad selle peale välja, et poliitilist võimu oma huvide teenistusse saada.

Selle kõrval on ometi ühtlasi näha, et ühiskondliku ja üldrahvusliku huvi seisukohalt katsutakse lahkuminevate huvide kooskõlastusele saada. Katsutakse leida seda keskkoha, mille ümber kõiki neid lahkuminevaid huviseid saab koondada kõige kõrgema rahvusliku huvi nimel. Sotsiaalse elu väljaarendamisel on sotsiaalõiguse põhimõte selleks hüüdsõnaks, mis poliitilise võimu käsitust nõuab selleks, et ühiskondlikku arenemist, rahvuslikku ja riiklikku väljakujunemist elujaotuse sihis edasi viia ilma et ühele või teisele kihile või ringkonnale liiga tehtaks. Muidu aga ei luba ühiselulise õiguse põhimõte kasutada poliitilist võimu majanduslikkudeks huvideks, et sellega ühel või teisel isikul üldsuse või teiste kulul võimalik oleks ilma teenimata kasu saada. See vool ei leia ainult nõndanimetatud sotsiaalliberaalse vooluna kõigis kultuurmaades pooldamist, vaid meie näeme muuhulgas, kuidas majandusliku ühistegevuse liikumise aateline siht just seisab selles, et katsutakse ühiselulist kujunemist sotsiaalse õiguse vaimus ja sihis võimaldada.

Meie rahva keskel on uudsed seisused võrdlemisi vähe välja arenenud. Endised seisused on meil hävinenud, ja nüüd tungivad esile kutselised huvid. Nüüd hakkavad kutselise huvi ringkonnad end selleks korraldama, et poliitilist võimu oma huvide teenistusse kutsuda. Näeme, kuidas meie rahvaesituses just kutsehuvide esitused erilist pealetungi avaldavad. (M. Martinson, põl: Kelle huvides ta peab siis olema?) ...Meil on siin, rkl. Martinson, põllumeestekogude esitajate väljenduste peale, nagu käiks rahvaerakond sotsialistidega kokku, näidatud, kuidas see jutt mõttetu on. (M. Martinson, põl: Ega see eelarvesse ei puutu!) See puutub väga eelarvesse. See puutub sellesse, kuidas meie eelarvet valmistame ja teostame ja kuidas meie oma maksukoormat võime vähendada. Meie võime siin kuulda, kuidas erapooletu vaateleja seisukohast see mõttetu on rõhutada, nagu võiks Eesti rahvaerakond sotsialistliku erakonnaga ühida minna, sellepärast et tema kodanlik rühm on. Ekslik on rkl. Martna seletuses see seisukoht, nagu oleks kodanlike erakondade pere ühtlane, nagu ei oleks tal mingisugust sisemist vahet ega lahkelsid. Rahvaerakond on põhjalikult lahkuminev põllumeestekogudest sellepärast, et põllumeestekogud on ühekülgsed kutsehuvide esitusena tegutsemas. Nematad katsuvad riigi-

võimu ära kasutada selleks, et teatav kiht inimesi, nimelt põllumeestekogude ringkond, sellest kasu saaks — mitte ainult maksustamise suhtes, vaid ka tollide ja igasugu soodustuste poolest. Meie näeme, kuidas ka teised rühmad katsuvad riigivõimu kutsehuvide teenistusse kiskuda.

Rahvaerakond on vastupidisel seisukohal. Rahvaerakond asub sellel seisukohal, et poliitilist võimu ei tule ära kasutada üksiku ringkonna, rühma ega kihi ainelistes huvides üldsuse või teiste kulul ülekohtuselt, vaid üksikute rühmade huviseid ja ka üksikute õigustatud huviseid tuleb rahuldada niipalju, kui see kooskõlas on üldsuse nõuete ja huvidega.

Kui meil see alus rohkem maad võtaks, nii et meie seisukoht Riigikogus oleks juba rahvuslikus keskkooenduses mõjule tõusmas, siis kaoksid ära kihihuvi püüded kui mitte täiesti, siis oleksid nad ometi niivõrd paraliiseeritud, et valitsusel oleks võimalus ühe või teise Riigikogu enamuse peale toetada selleks, et üldisi vaatekohti, mida rahvuslikus kavas võiksime väljendada, mõjule viia.

Kui meie sellelt seisukohalt tegutseda tahaksime, siis oleks meil võimalik kahtlemata meie riigimajapidamise alal palju tagajärjerikkamalt töötada kui senni. Meie võiksime oma riigivalitsemisaparaadi sootu teisiti välja kujundada, võiksime maksusid nõnda määrata, et need kellelegi liiga ei teeks, vaid rahuldaksid neid nõudeid, mis meil riigimajanduses olemas.

Teiselt poolt oleks siis võimalik luua seda meeoleolu, töövaimustust ja töötahet, millest kõneles rahaminister oma eelarve-kõne lõpul.

Tema on öieti tabanud seda tõsiasja, et kõik üksikud kavatsused sihile ei vii, kui meil puudub üldine töövaimustus, töökultus, ja ma liksin omalt poolt juurde — rahvuslik eeskava!

Kui meil mõjule pääseks tõesti rahvuspoliitiline ja rahvusmajanduslik kava, mis ei oleks ette dikteeritud ühe või teise rühma püüdest oma sõprade ja poolehoidjate huvide. (Vahelhüüe paremalt pool.) ...siis muutuks lugu. Mina ütlen, et kõrvale peab jääma kõik see toores omakasu ja omakasulik püüd, otse ürgnimelik omakasu, mida meil on kultiveeritud muuseas ka põllumeeste keskel! Kõik see kitsas kihihuvi, ainukihihuvilik vaim ongi loonud selle võimatu seisukorra, mis ei luba meil tõsist kodanikumeelt, tõsist riiklikku tunnet, tõsist töövaimustust ja töökultust tekkida. See vastastikune kihivõitlus hävitab ära igasuguse koostöötamise võimaluse, kisub maha kõik pidemed, mis inimesi ühendavad. Võin teile öelda — võib olla on teinekord võimalus seda põhjalikumalt seletada, — et

meie riiklik kui ka rahvamajandulik elu viimastel aastatel õieti nõnda on edasi liikunud, nagu laevukene ilma tüürita ja ilma purjedeta. Ja seda kõike sellepärast, et meil ei ole ühist tahet, ühist rahvuslikku tahet saadud välja kujundada. Sest üksteise võidu mitte ainult rühmade vahekordade pärast, vaid just nende huvide rahuldamise seisukohalt, kõige selle demagoogia vaimus, mida minule täna põhjendamatult ette heideti, selle demagoogia ja rahvameelituse seisukohalt kõneledes ja tegutsedes on võimatu rahvuslikku kava üles seada! Sellelt seisukohalt arvan mina, et kui meie oma eelarvet vaadeldes enestele tunnistame, et meie ei saa edasi ainult üksikute summade käsitlemisega, vaid meie peame katsuma just kaugemaid põhivaateid võita, et meie enestele selgeks teeme, kuidas mitte ainult valitsuse poolt ei saa algatus tulla, vaid rahvaesitus peab püüdma välja kujundada seda, mis aitaks ühiselt asju edasi

viia, siis meie õigele äratundmisele jõuame. Ja ainult niisugusel teel saame meie suuri hulka liikuma panna tööks ja tegutsemiseks, ilma et peanorutamist või vastastikkust umbusaldust ning maha- ja halvastegemist iga sammu peal tunda oleks. Meil on eelarve käsitlemisel tarvis üle tõusta nende üksikute kihihuvide seisukohalt, mis halvavad ühist tegevust. On tarvis koonduda kogu meie riigimajanduse tervendamisele, rahvaelu ergutamisele rahvusliku eeskava alusel. (K. Tonkman, põl: Kas see on kõik?—Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja **J. Zimmerman**: Ettepanek on tehtud, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9.20 min. õht.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **A. Rei**.

Abiesimees **A. Jürman**.

Abiesimees **J. Zimmermann**.

Sekretäär **J. Holberg**.

Abisekretäär **L. Raudkepp**.

